

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь «Магістр»

на тему: «Вдосконалення економічних взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК Львівської області»

Виконала: студентка 2 курсу, групи Ек-61

Спеціальності 051 «Економіка»

(шифр і назва)

Василина Катерина Назарівна

Керівник: Черевко Г.В., д.е.н., професор
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2021

АНОТАЦІЯ

Розглядаються теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу, дається аналіз функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК у Львівській області, а саме проводиться аналіз виробництва зерна і зернового ринку у Львівській області, державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу, окреслено шляхи вдосконалення взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК через розвиток маркетингових каналів реалізації зерна і активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі.

SUMMARY

Theoretical bases of economic relations of grain subcomplex subjects are considered, the analysis of functioning of grain product subcomplex of agro-industrial complex in Lviv region is given, namely the analysis of grain production and grain market in Lviv region is carried out, state regulation of grain-product subcomplex development. marketing channels for the sale of grain and the intensification of innovative activities in the grain subcomplex.

Key words: grain subcomplex, agro-industrial complex, grain market, economic relations, integration processes, state regulation, marketing channels.

УДК 338.43.009:334.7:631.11

Кваліфікаційна робота магістра: 90 с. текстової частини, 8 рисунків, 12 таблиць, 43 джерела.

Вдосконалення економічних взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК Львівської області. Васирина К.Н. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Дубляни, Львівський НАУ, 2021.

Розглядаються теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу, дається аналіз функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК у Львівській області, а саме аналіз виробництва зерна, зернового ринку Львівської області, розкрито державне регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу, окреслено шляхи розвитку маркетингових каналів реалізації зерна і напрямки активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі.

У результаті запропонованих шляхів очікується вдосконалення взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК

Ключові слова: зернопродуктовий підкомплекс, АПК, ринок зерна, економічні взаємовідносини, інтеграційні процеси, державне регулювання, маркетингові канали.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	8
1.1. Економічна суть, стратегічне значення та організаційно-економічні умови функціонування зернопродуктового підкомплексу.....	8
1.2. Фактори впливу на інтеграційні процеси в зернопродуктовому підкомплексі АПК.....	15
1.3. Методологія і методика дослідження ринку зерна.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	34
2.1. Аналіз виробництва зерна у Львівській області.....	34
2.2. Економічний аналіз зернового ринку Львівської області.....	45
2.3. Державне регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу...	49
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК.....	55
3.1. Шляхи розвитку маркетингових каналів реалізації зерна.....	55
3.2. Напрямки активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі.....	66
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ.....	76
4.1. Аналіз стану і заходи поліпшення виробничої санітарії і гігієни праці...	76
4.2. Пожежна безпека.....	82
4.3 Обґрунтування організаційно - технічних рекомендацій з охорони праці	84
4.4 Інструкція з охорони праці під час хімічного захисту рослин.....	86
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	91

Зернопродуктовий підкомплекс України є важливою складовою частиною народногосподарського комплексу. Його розвиток значною мірою визначає не тільки рівень забезпечення населення зернопродуктами і покращує умови агрогосподарювання, а й позитивно впливає на стабілізацію соціально-економічної ситуації в країні. Інституціональні зміни, висока самостійність, відповідальність і мотивація господарюючих суб'єктів змінили характер економічних відносин як між державою і виробниками зернопродуктів, так і між структуроутворюючими складовими продуктових підкомплексів. Причому вони торкнулися всіх стадій суспільного відтворення – виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Зерновиробники на шляху сучасного прогресивного розвитку потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами й обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення. Тому, для дієвого функціонування зернопродуктового підкомплексу важливе значення має інноваційний потенціал, яким володіють суб'єкти господарювання. Поряд з цим визначну роль відіграє й система управління, яка дає змогу визначити варіанти та приймати оптимальні рішення щодо можливостей та застосування інновацій. В умовах прискорення процесів світової інтелектуалізації саме новітні технології стають тією основою, яка визначає сучасне виробництво, форми його організації та управління, та надає можливості для досягнення конкурентних переваг більш успішної діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання, визначає етапи якісного й ефективного його розвитку. Розвиток підприємств зернопродуктового підкомплексу на основі інноваційній є передумовою підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється, сприяє підвищенню інвестиційних надходжень, і формуванню виробничої, ринкової та інвестиційної інфраструктури підприємства. В основі результативного розвитку зернопродуктового підкомплексу лежить система взаємовідносин

між сільськогосподарськими та переробними підприємствами й організаціями, що займаються реалізацією зерна і продуктів його переробки, що говорить про актуальність теми кваліфікаційної роботи. Механізм функціонування економічних взаємовідносин, як сукупність форм та методів регулювання, спрямований на раціоналізацію виробничої системи, досягнення стабільних показників ефективності функціонування, що надає можливість залучення нових досягнень та винаходів в діяльність виробників та переробників зернопродукції.

Завданням роботи є визначення теоретичних основ економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу, проведення аналізу функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК, а також окреслення шляхів вдосконалення взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК Львівської області.

Метою роботи є розробка шляхів вдосконалення економічних взаємовідносин між суб'єктами зернопродуктового підкомплексу Львівської області. Об'єктом дослідження вибрано зернопродуктовий підкомплекс Львівської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних основ і методичного підходу щодо економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу а також у розробці шляхів вдосконалення взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

1.1. Економічна суть, стратегічне значення та організаційно-економічні умови функціонування зернопродуктового підкомплексу

Стратегічним сектором природноекономічного продовольчого комплексу України є зернопродуктовий підкомплекс. Зернове господарство є базою формування зернопродуктового підкомплексу. Його функціонування залежить від багатьох факторів: насінництва, а саме від діяльності дослідних станцій, науково-дослідних інститутів, насінневих заводів, які постачають зернове господарство гібридами культур і новими сортами. Рівень розвитку аграрного сектора економіки України залежить від розвитку зернового господарства, що забезпечує продовольчу безпеку країни. Зерно використовують для вироблення хлібобулочних, кондитерських виробів, макаронів, крупів, тобто продуктів, які необхідні для споживання людині і відзначаються високими поживними та смаковими якостями.

Збільшення виробництва зерна для нашої країни має стратегічне значення. Це умова піднесення національної економіки, бо від цього залежить ефективність суміжних галузей. Продовольча безпека країни залежить від розв'язання найважливішого завдання - підвищення рівня ефективності виробництва зерна. Ця проблема потребує розв'язання на усіх рівнях влади та повної узгодженості дій виконавчих органів. В Україні сприятливе геополітичне становище, природно-географічні умови, працьовитість населення, що є чинниками виробництва зерна. Наша держава посідає шосте місце у світі за масштабами площ, зайнятих під зерновими культурами та за обсягом зерновиробництва на одну особу. Загальна потреба країни в зерні визначається його кількістю, що витрачається на харчування, переробку, насіння, корми, експорт і створення державних резервів. Найбільшу питому вагу в цьому обсязі займає зерно, що споживається тваринництвом та використовується населенням як продукт харчування. 40–50% виробленого зерна від загальної кількості в Україні йде на корм худобі і

птиці, 20–21% - йде на харчування, 8–10% - насіння, 2–3% –переробка на харчові цілі, 2–3% втрати при зберіганні і доробці [5, с. 125]. Для посилення інтеграційних процесів необхідно проводити розподіл прибутку від реалізації готової продукції між окремими галузями продуктового підкомплексу. Велика кількість об'єднань та організацій існує у зернопродуктовому підкомплексі, але вони не можуть пов'язати свої інтереси для досягнення єдиної мети. Такий тип організаційних взаємовідносин найкраще уособлюють зернові компанії. Вони зачіпають усі складові технологічного процесу, і діляться за такими класифікаційними ознаками:

- ступінь охоплення ланок технологічного ланцюга “від виробника сировини до кінцевого продукту”;
- спеціалізація зернових технологій;
- технологічна забезпеченість виробничого процесу у зернопродуктовому підкомплексі.

Виробництво зерна є специфічним. Зернові культури діляться на групи в залежності від свого призначення (продовольче, насіннєве, кормове), а також на сорти, ціни на які є змінними залежно від якості. Крім того, залежно від природно-кліматичних умов виробництва, в структурі одержуваної зернової продукції є регіональні особливості. Особлива роль належить науково-дослідним установам для вдосконалення регіонального розміщення виробництва зерна, що полягає у створенні високопродуктивних, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов, сортів і гетерозистих гібридів сільськогосподарських культур, розроблені системи заходів їхнього захисту від шкідників, хвороб і бур'янів, запровадження нових ресурсощадних технологій та їх елементів.

В склад підкомплексу відносять виробництво зерна, селекцію та насінництво зернових культур, заготівля, борошномельна, круп'яна, макаронна, комбікормова, та хлібопекарська промисловість, технічна переробка зерна на спирт, крохмаль, солод, а також виробництво спеціалізованої техніки [35]. Шляхом запровадження НТП забезпечується інтенсифікація виробництва, що

сприяє розширеному відтворенню і є визначальним напрямком виробництва зерна. Агротехнічні способи дають змогу максимально реалізувати генетичний потенціал сортів та отримувати у 2–3 рази вищу урожайність, ніж забезпечують природні біокліматичні умови місцевості.

Природні чинники мають вплив на рівень урожайності зернових культур та беруться до уваги при розробці технологій виробництва сільськогосподарських культур. Інтенсивний тип вирощування зернових культур забезпечує удосконалення виробничих відносин, технологічного рівня виробництва, підвищення якості трудових, матеріально-технічних інформаційних ресурсів. Суттєвий вплив на розвиток зернового виробництва здійснюють організаційно-економічні та регуляторні фактори.

Становлення і розвиток ринку зерна відбувається під впливом об'єктивно діючого закону загальноекономічного розвитку суспільства. Його закономірності адекватні загальним закономірностям ринку, ринковим відносинам. Ринок розглядається в різних аспектах: – з точки зору купівлі-продажу, його слід визначити як сферу взаємодії попиту і пропозиції, тобто відносин виробника і споживача; – з точки зору організації економіки, він є суспільною формою її функціонування; – з позиції учасників ринку, його визначають як форму суспільного зв'язку (економічні відносини) між суб'єктами господарювання. Отже, можна виокремити два принципово різні визначення ринку як сфери руху, з одного боку, і сукупність конкретних економічних відносин – з іншого. Двоакість природи ринку і, власне, його змісту (market) означає збут, який здійснюється у сфері обміну, товарного руху; у той же час ринок – це система економічних відносин, яка здійснюється через купівлю-продаж у всіх економічних ланках: у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання. З цієї позиції ринок є складним механізмом функціонування економіки, який заснований на різних формах власності, товарно-грошових зв'язків і фінансово-кредитній системі. Таким чином, ринок – це складна система соціально-економічних відносин, що забезпечує взаємодію геополітичних, організаційно-технологічних,

демографічних та інших факторів, спрямованих на стимулювання сфери виробництва, обміну і споживання матеріальних благ.

Ринок зерна – це сукупність взаємовідносин, що базується на комерційних, регуляторних, мотиваційних прийомах, мета яких є забезпечення населення високоякісними продуктами харчування зернової групи. Незважаючи на достатнє розкриття цього визначення, вважаємо, воно потребує посилення організаційних та екологічних аспектів формування ринку зерна. Разом з тим, щоб названа система була дійсно ринковою, важливо забезпечити баланс між попитом і пропозицією, обсягом виробництва і споживання, свободу цін на ринку зерна у випадках економічної цілеспрямованості при державному регулюванні їх рівня. Функціонування ринку, на нашу думку, в тому числі і ринку зерна, визначається низкою факторів. Їх можна поділити на контролюючі і неконтролюючі. Визначення факторів до контролюючих і неконтролюючих досить умовне. Так, загальний стан економіки країни має знаходитись під контролем держави, фінансова стабільність підприємства багато в чому визначається зовнішніми умовами. Тобто, зовнішні і внутрішні чинники є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Під дією цих та інших факторів складаються ринкові відносини в зерновому підкомплексі. Через ринок продуктів із зерна проявляються економічні відносини в різних сферах: між виробниками зерна й переробниками, виробниками і споживачами, продавцями і покупцями. Важливо те, що при зазначеному підході особлива роль відводиться сфері виробництва, обслуговуванню яких мають підпорядковуватись всі інші структурні елементи. Середньозважені ціни за результатами укладення угод і котирування цін на товари, якими торгують на внутрішньому ринку, подаються з урахуванням ПДВ та без урахування ПДВ в національній валюті та доларах США відповідно до курсу Національного банку України, якщо укладаються експортно-імпортні угоди. Потрібно зазначити, що ринок зерна має свої специфічні особливості, основними з яких є такі: зерно – це продукт стратегічного значення, від наявності якого залежить політична й економічна стабільність у суспільстві;

не весь обсяг зерна надходить в сферу товарного обігу, визначена його частина залишається в господарствах для внутрішніх потреб (на насіння, громадське харчування, корми тварин); врожай зернових культур залежить від погодних умов, які спричиняють коливання щодо рівня виробництва; нестійкість і сезонність обсягів пропозиції зерна при стабільному і відносно рівномірному попиті на хлібопродукти обумовлюють необхідність створення його запасів; невідповідність між рівнем виробництва і споживання зерна в розрахунку на душу населення на території країни, а також зональний характер виробництва окремих видів зерна спричиняють об'єктивну необхідність перевезень зерна чи продуктів його переробки. При формуванні ринку зерна в Україні доцільно враховувати наступні особливості: продовольча проблема в світі зберігається, оскільки попит на зерно загалом залишається на попередньому рівні, а у деяких регіонах зростатиме; зерно є стратегічним товаром внутрішньої і зовнішньої економічної політики; Україна є великим експортером зерна, у зв'язку з цим їх доцільно розглядати як зону пріоритетних економічних інтересів щодо збуту зерна; порівняно з іншими країнами-експортерами тут є низка переваг: територіальна близькість до своїх імпортерів, розвинутий транспортний зв'язок, мінімальні витрати виробничого зерна, що дозволяє Україні конкурувати на ринку збуту; виробництво зерна є пріоритетною галуззю сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки країни; проблему формування ринку зерна необхідно вирішувати з урахуванням не тільки внутрішніх потреб країни, а й можливостей експорту зерна, для розвитку ринку зерна необхідне державне регулювання, фінансова підтримка АПК, яка забезпечить продовольчу безпеку країни.

У світовій практиці існують різноманітні моделі регулювання ринку зерна, які можна, на нашу думку, згрупувати за такими базовими критеріями, а саме: суб'єкт регулювання, об'єкт регулювання, рівень жорсткості регулювання, рівень державної інтервенції та рівень розкриття інформації.

Функціонування ринку базується на визначених принципах, які впливають з потреб ринкової економіки. До них належать:

- створення економічного механізму державного регулювання ринку зерна;
- наявність законодавчої бази, регулюючої ринок зерна, правова захищеність виробника і споживача;
- свобода розвитку різноманітних форм власності і господарювання;
- розвиток інфраструктури зернового ринку, розширення мережі підприємств, організацій на всіх стадіях руху сировини і продукції;
- взаємовигідна співпраця сфер виробництва, заготівлі, зберігання, переробки та реалізації;
- створення рівних економічних і фінансових умов для усіх учасників ринку;
- виробництво зерна в обсязі достатньому для формування і збільшення обсягу ринку;
- підвищення якості зерна, розширення асортименту хлібопродуктів;
- зміцнення матеріально-технічної бази, фінансового стану підприємства, організації суміжних галузей АПК;
- створення умов для вільної конкуренції виробників хліба і хлібопродуктів;
- формування на підприємствах і в органах управління АПК служб маркетингу для вивчення попиту і пропозиції, кон'юнктури ринку, цін, організації рекламної діяльності;
- автоматизація інформаційної системи, повна й оперативна інформація виробників і споживачів про стан ринку зерна.

Виконання вказаних вимог дає змогу реалізувати такі основні принципи функціонування ринку зерна, як регулювання, законодавчість, партнерство, взаємовигідна співпраця сторін, рівність, повнота ринку, матеріально технічна забезпеченість, конкурентоспроможність, розвиток маркетингу, інформування учасників ринку. Відповідно до організації виробництва і використання зерна в країні можна виокремити три великих блоки. Перший – організація виробництва, заготівлі і зберігання зерна; другий – використання зерна для продовольчих, фуражних і технічних

потреб; третій – використання зерна для експортних цілей. Розробка комплексу заходів здійснюється з використання програмно цільового планування і реалізується через державні структури управління з чіткою вертикальною ієрархією і зв'язком з товаровиробниками. Взаємовідносини між ними мають будуватися на правовій основі і договірних відносинах (ф'ючерсні, форвардні контракти), які передбачають механізм економічного стимулювання і відповідальності сторін.

Зерновий ринок характеризується різнонаправленими тенденціями: фактичним виходом з ринку великого монопольного покупця в особі держави, порушенням зв'язків, які склалися; втратою традиційних, гарантованих каналів збуту зерна; виникненням на зерновому ринку великої кількості каналів реалізації і появою власних, оптових, посередницьких та інших ринкових структур, які займаються зерновим бізнесом.

На сучасному етапі формування зернового ринку супроводжується витісненням малих і середніх посередників і його монополізацією великими зерновими компаніями. Одночасно помітно розвивається конкуренція між учасниками зернового ринку, його подальше інституціональне становлення, активніший вплив держави в особі уповноважених органів управління на торгівлю зерном. Одним із важливих елементів інфраструктури зернового ринку є товарні біржі, які є організаційно оформленими, регулярно функціонуючими ринками оптової торгівлі за стандартами і взірцем, де попит і пропозиція одночасно проявляються і регулюються в одному місці, що дозволяє швидше впровадити ринкові відносини в господарську сферу. Варто зазначити, що біржові угоди мають безсистемний, випадковий характер. Товарна біржа – це установа, яка організовує процес укладання операцій купівлі-продажу стандартизованих товарів на основі принципу врівноваження попиту і пропозиції [9, с. 132].

В умовах України значна увага державних структур справедливо приділялася розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції. Біржова діяльність є формою ринку з характерними рисами самотійності,

економічної свободи, високим рівнем інформаційного забезпечення, наявністю великої кількості учасників, вільним ціноутворенням. Ринкова система містить відносини, що регулюються ринком і державою, вони взаємопов'язані й доповнюють одне одного, формуючи таким чином умови функціонування ринку. Сучасний ринок – це один з головних елементів складної системи господарювання, в якій взаємодіють ринковий механізм і численні, насамперед, державні, регулюючі інститути.

В економіці ринкового типу, форми власності на засоби виробництва функціонують як економічна складова взаємодії товаровиробників та держави, а тому для постійного регулювання економіки існують і практичні, і теоретичні положення. Варто відмітити, що на зерновому ринку протягом останніх років здійснюються частково докорінні перетворення, пов'язані з реорганізацією сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств. Отже, на сучасному етапі розвитку зернопродуктового підкомплексу необхідно приділити увагу питанням розробки підходів до формування потенціалу зерновиробництва, регуляторним чинникам, ресурсному забезпеченню, залученню інвестицій та інноваційному розвитку.

1.2. Фактори впливу на інтеграційні процеси в зернопродуктовому підкомплексі АПК

В сучасному вітчизняному аграрному секторі існують рівні можливості для функціонування різних форм господарювання - державних підприємств, кооперативів, приватних корпоративних структур, фермерських та господарств населення. Через таку багатоукладність національне і регіональне аграрно-промислове виробництво повинно бути гнучким та адаптивним до змінних ринкових умов, а також регіональної специфіки розвитку. При даних умовах можна засвідчувати про об'єктивність

інтеграційних процесів для розвитку та удосконалення технологічної бази функціонування підприємств. Сучасні виробничі сили у процесі аграрно-промислової інтеграції підштовхують до накопичення значних капітальних ресурсів. Можуть бути реалізовані переваги інтегрованого розвитку підприємств продуктових підкомплексів за умови врахування властивостей сучасного розвитку аграрної економіки, які впливають на формування організаційно-економічних факторів в межах кожного продуктового підкомплексу, в тому числі зернопродуктового, що розкриває відкриту систему зі складними зв'язками між учасниками технологічної вертикалі. Такі зв'язки відбуваються з приводу зберігання і переробки зерна, його дистрибуції, виробничо-технологічного обслуговування, матеріально-технічного забезпечення, страхового забезпечення, фінансово-кредитного, логістичного та інформаційно-консультаційного обслуговування тощо.

Організаційно-економічна відмінність учасників зернопродуктового підкомплексу, відсутність органів управління є суттєвою перепорою у досягненні синергетичного ефекту на регіональному та національному рівнях. Це показує недосконалість інтегрованого розвитку підприємств зернопродуктового під комплексу. Ефективне функціонування зернопродуктового під комплексу, забезпечення його сталого розвитку є багатовекторним процесом, що оптимізує суму вертикальних товарних та фінансових потоків у системі виробничо-економічних зв'язків між суб'єктами з урахуванням дестабілізуючого впливу зовнішніх факторів.

У сучасних умовах під дією внутрішніх та зовнішніх факторів розвиваються різні форми аграрно-промислової інтеграції, які відрізняються за відносинами власності та господарських зв'язків, рівнем самостійності учасників, системою управління. Комплекс факторів впливає на їх класифікацію. Інтенсивність інтеграційних процесів залежить від факторів на усіх рівнях – державному, регіональному, окремих підприємств. В умовах під впливом факторів макрорівня, а саме розвиток ринкового та антимонопольне законодавство, фіскальна, кредитна, експортно-імпортна

політика, напрями та засоби державної підтримки учасників аграрно-промислового виробництва формується готовність підприємств аграрно-промислового виробництва до участі в інтеграційних процесах. Регіональний рівень розвитку інтеграційних процесів регламентується рівнем розвитку регіонального агропродовольчого ринку, сектору комплементарних трансакційних інституцій, надійністю та характером контрактних зв'язків по продуктивній вертикалі, рівнем підтримки інтеграційних процесів на регіональному рівні. Ці фактори формуються частково за участі суб'єктів господарювання аграрного сектору. Внутрішньогосподарські регульовані фактори об'єднують виробничі, економічні та фінансові умови учасників інтеграційних процесів та створених на їхній основі аграрно-промислових формувань. При цьому перші є спонукальними мотивами та визначальними умовами входження суб'єктів господарювання до інтегрованих структур. Другі формують параметри інтегрованого розвитку аграрно-промислового формування. Аналіз впливу факторів на розвиток інтеграційних процесів у межах продуктивних підкомплексів аграрно-промислового виробництва свідчить про їх сукупний вплив на усіх рівнях. Налагодження інтеграційних зв'язків та активізація створення інтегрованих структур є результатом такого впливу. Тому стимулювання або стримування інтеграційних взаємодій є наслідком збільшеного впливу окремих факторів у результаті зміни векторів державної економічної політики на макро-, мезо- та галузевому рівні. Аграрно-промислова інтеграція суттєво залежить від інституційного середовища, головною функцією якого є досягнення взаємного існування великої кількості економічних агентів для вирішення контрактних завдань [12].

Розвиток аграрно-промислових формувань має зв'язок з розвитком формальних правил (законодавство, конституція, регулятивні акти) та неформальних обмежень (традиції, звички, соціальні норми поведінки) у рамках інституційних завдань забезпечити свободу підприємництва,

функціонування ринку, контролю за інституціями суспільства, розвитку правової системи.

Таке взаємовідношення внесло значні правки у розвиток певних форм міжгалузевих та міжгосподарських взаємодій, що відбивається на формах інтеграційних процесів, підсиливши їхню фінансово-економічну складову. Розвиток ринкових відносин в аграрно-промисловому виробництві, зернопродуктовому підкомплексі зокрема, а особливо зміна напрямку його розвитку з орієнтацією на збут кінцевої продукції, а не сировини, спричинює залежність розвитку інтеграційних процесів від кон'юнктури продовольчих ринків, конкуренції на них, рівня імпорту відповідної продукції.

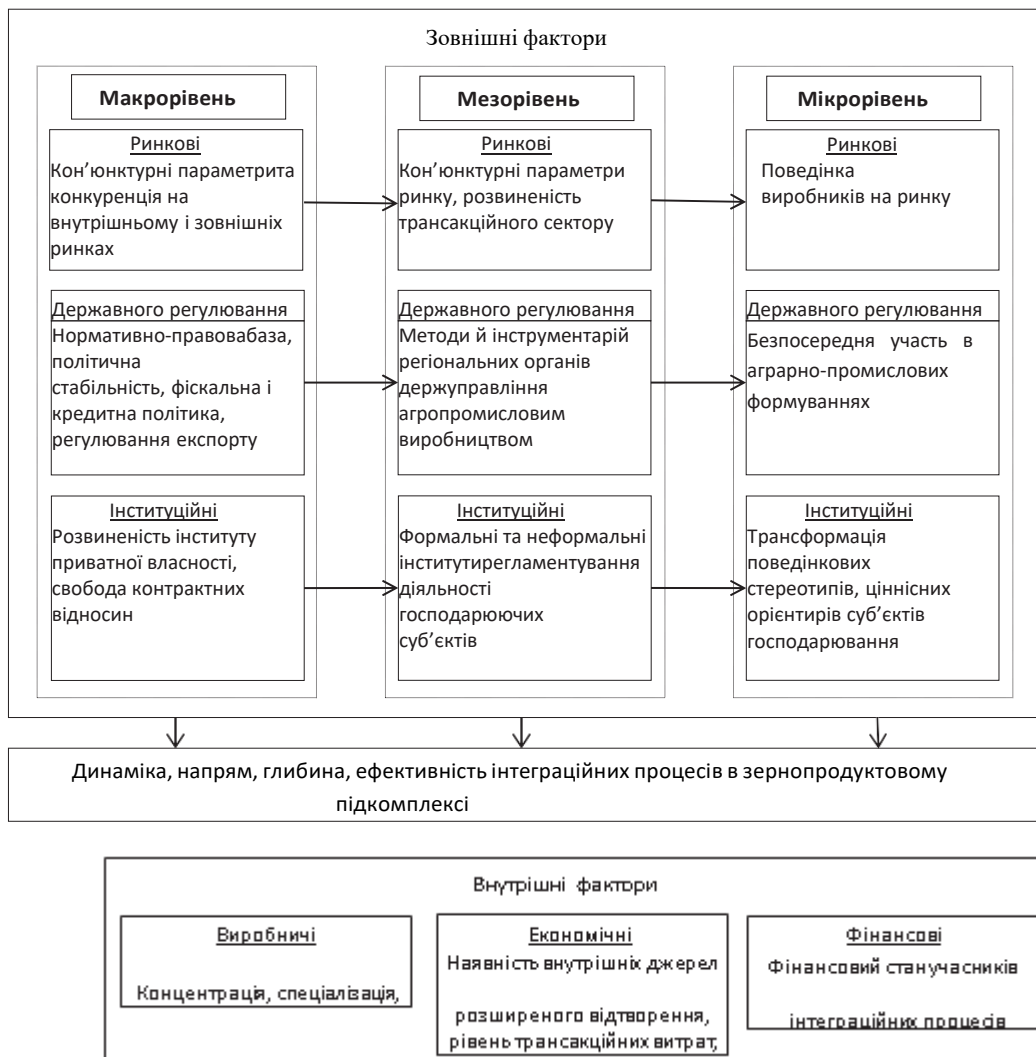

Рис. 1.1 Ієрархічна система факторів розвитку інтеграційних процесів в зернопродуктовому підкомплексі

Вітчизняні аграрно-промислові формування проводять стратегію імпортозаміщення, що стала більш актуальна в останні роки. Ріст фінансової стабільності підприємств галузей, які не зв'язані з аграрно-промисловим виробництвом, а саме експортоорієнтованих сировинних, металургійної та інших галузей, підштовхувало до пошуку можливості диверсифікації їх діяльності на базі реінвестування вільного капіталу у сільське господарство та переробну промисловість у межах конгломератної інтеграції [13]. Такі процеси апробувалися у більшості розвинених країн, що мали галузеву розбалансованість, а саме бурхливий розвиток промисловості та кризовий стан аграрного сектору.

Розвиваються нові схеми інвестування, кредитування, авансування сільськогосподарських товаровиробників. У сучасних умовах, коли вітчизняна економіка вийшла на траєкторію сталого розвитку, змінюються чинники впливу на розвиток інтеграційних процесів в аграрно-промисловому виробництві, а метою впливу стає конкурентоздатний розвиток інтегрованих структур окремих продуктових підкомплексів. Враховуючи зарубіжний досвід ефективного розвитку аграрно-промислового виробництва, слід звернути увагу на принципи кооперації та інтеграції у формуванні системи виробництва, переробки, реалізації продукції аграрного сектору, в основі якої функціонують великі та середні інтегровані формування [17, с. 31].

Світовий досвід підтверджує формування економічного механізму функціонування агровиробництва, сталість розвитку якого забезпечують процеси кооперації та інтеграції на основі різних моделей (західноєвропейської, північноамериканської, ізраїльської, японської та ін.). Вважаємо, що кожна модель потребує поглибленого вивчення з метою адаптації та використання окремих елементів у вітчизняній практиці з урахуванням особливостей окремих продуктових підкомплексів. Результати сучасної зернової галузі комплексно формують великі інтегровані структури, автономні сільськогосподарські підприємства, фермерські та особисті селянські господарства. Процеси кооперації та інтеграції у межах

продуктових підкомплексів і їх масштабність виражається у розвитку таких їх форм, як горизонтальна, що означає, коли підприємства різних форм власності та господарювання однієї галузі об'єднуються; вертикальна – коли об'єднуються учасники різних галузей продуктової вертикалі, конгломератна – коли об'єднуються підприємства, не пов'язані міжгалузевими відносинами [18; 19]. Щодо підприємств первинних стадій виробничого циклу (виробництво і зберігання зерна) на одному рівні паралельних ланцюгів виробничого циклу, то їм найчастіше притаманна горизонтальна інтеграція. На зерновому ринку між підприємствами-конкурентами, що спеціалізуються на виробництві однорідної продукції, налагоджуються зв'язки через створення формальних і неформальних об'єднань (кооперативів, асоціацій, спілок, партнерств та ін.). Процеси горизонтальної інтеграції пов'язані з малими та середніми підприємницькими структурами в аграрному бізнесі, які С.Б Романишин та І.І. Мартинюк називають «доступною формою інтеграції дрібнотоварних сільськогосподарських виробників» [20]. Це пов'язано з особливостями аграрного виробництва у фермерських та особистих селянських господарствах, недосконалістю та недостатністю їх державної підтримки, техніко-технологічною відсталістю, значними виробничими ризиками, низькою кваліфікацією та обмеженим досвідом власників бізнесу. Галузеві структури вертикальної інтеграції при об'єднанні формують структуру вищого рівня та стають незамінними, взаємопов'язаними, супідрядними її елементами. При цьому усі форми та типи аграрно-промислової інтеграції здійснюються у формах виробничої контракції та інтеграції власності. Щодо першої, то А.О. Гуторов визначає довгострокові угоди між підприємством-інтегратором та сільгосптоваровиробниками або дилерами щодо обсягів та термінів постачання зерна. Щодо інтеграції власності (корпоративної) передбачається часткове або повне володіння активами залежного підприємства фірмою-інтегратором [21]. Агрохолдинги, об'єднуючи два та більше послідовних технологічних цикли (виробництво зерна, первинна, вторинна переробка, дистрибуція), є великими вертикально

інтегрованими за корпоративною моделлю. Кожний учасник об'єднання при цьому орієнтується на кінцевий результат, що відображає ефективність його господарської діяльності, а також загальну ефективність і конкурентоспроможність вертикальної економічної системи загалом. Синергічний ефект виникає тоді, коли на основі системного підходу між учасниками системи існує координація [22, с. 78]. Можливі позитивні та негативні (диссинергічні) прояви ефекту синергії, тобто синергічний ефект не завжди матеріалізується там, де його очікують. Тому процес адаптування аграрно-промислового формування зернопродуктового підкомплексу передбачає як зовнішній напрям, так і внутрішній. Внутрішній проходить, коли враховуються особливості кожного учасника та внутрішньогосподарських факторів, а також факторів, продуктованих безпосередньо процесом інтеграції. Структури зернопродуктового підкомплексу, що інтегруються за конгломератною формою, є різновидами фінансово-промислових груп (формальних або неформальних), адже переливають капітал з фінансового сектору до реального. Тут можливо прямий викуп підприємств, а також інвестування в окремі з них без зміни власника. Деякий відсоток потужних інвесторів зменшують ризики та реалізують стратегії отримання ефекту від розвитку виробничого сектору зернопродуктового підкомплексу за класичною схемою. На практиці від таких капіталовкладень отримують короткотерміновий зиск, що зумовлений тенденціями розвитку зернового ринку. І.М. М'яких вбачає необхідність прив'язки алгоритму пошуку адекватних інтегрованих формувань до сучасних структурних змін в економіці та включення до обов'язкового переліку дій порівняльного аналізу різних форм і концепцій інтеграційних взаємодій з визначенням їхніх мотивів та впливу на результати діяльності суб'єктів інтеграції [24]. Автор оперує терміном «інтегровані бізнес-структури», визначаючи їх як сукупність неоднорідних за складом бізнес-одиниць, структурованих у м'якій або жорсткій формі. Часові та просторові межі такої структури ідентифікують її цілісність, а взаємозв'язки учасників

визначають синергічний ефект. Використання такого терміну є можливим для загальної характеристики створюваних об'єднань у процесі інтеграції, безвідносно до галузевої приналежності їхніх учасників. Ширшого використання набуло поняття інтегрованої структури як відкритої системи, побудованої на основі об'єднання економічних суб'єктів (добровільне чи примусове) з метою спільної діяльності, в основу якого покладено участь у капіталі або договірні відносини певного типу [25].

Отже, аграрно-промислове формування зернопродуктового підкомплексу розглядаємо, як створену динамічну систему для досягнення спільної мети на тимчасовій чи постійній основі відносно відокремлених учасників зернопродуктової вертикалі, що господарюють юридично та економічно самостійні суб'єкти ринкових відносин. Основною метою такої інтегрованої структури є забезпечення та гарантування взаємовигідних (відносно рівних) економічних умов господарювання усіх учасників технологічного ланцюга через подолання проявів монополізму окремих із них. Але у зернопродуктовому підкомплексі існують теоретико-методичні проблеми, вирішити які можна через поглиблений аналіз сучасного етапу розвитку економічних взаємовідносин у відкритих динамічних системах аграрно-промислового виробництва.

Ситуація в аграрному секторі вітчизняної економіки на сьогодні є ще явно нестабільною і в цілому незадовільною. В аграрній економіці ще має місце надто багато проблем, щоб зробити остаточний висновок про невідворотність позитивної тенденції у її динаміці. Проблема у аграрному секторі економіки України також пов'язана з проблемами на ринку. Аграрний ринок охоплює не тільки сферу торгівлі продовольством, але і сферу забезпечення сільського господарства і харчової промисловості засобами виробництва і економічні взаємовідносини між учасниками вертикальних та горизонтальних зв'язків в системі АПК та за її межами, тобто – має комплексний характер. Існуючий на сьогодні ринок щодо відношення до сільськогосподарського виробника є несправедливим, непрогнозованим і абсолютно непередбачуваним. У країні

відсутня як надійна система підтримки і регулювання такого ринку, так і його інфраструктури. Створити ці два вагомих чинники існування потрібного аграрного ринку – безпосереднє завдання держави. Жодна приватна структура об'єктивно не в стані виконати це завдання.

Необхідність удосконалення економічних взаємовідносин між підприємствами-виробниками і підприємствами-переробниками зумовлюються зростаючою неадекватністю цих взаємовідносин, диспаритетом у цінах на сільськогосподарську продукцію як сировину і харчову продукцію, вироблену з цієї сировини. Ваговою причиною такої ситуації є те, що переробні підприємства недостатньо компенсують затрати виробників сільськогосподарської продукції.

Існує дуже тісний взаємний зв'язок між виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції, оскільки значна її частина доходить до споживача в переробленому виді, а переробна промисловість є головним споживачем безпосередньо продукції сільського господарства як сировини. Але ефективність цього зв'язку залежить від оптимальності та паритетності взаємовідносин між виробниками і переробниками, чого, на жаль, сьогодні не спостерігається. Диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію спонукає аграрних товаровиробників самостійно шукати найбільш вигідні шляхи реалізації продукції, будувати власні, свої переробні цехи. Це, в свою чергу, відволікає значні кошти. До того ж малі за розмірами підприємства не завжди забезпечують належну глибину переробки сільськогосподарської сировини та необхідну якість кінцевої продукції. Державні та міжгосподарські підприємства в цих умовах не забезпечуються необхідною сировиною, а їх виробничі потужності не використовуються на повну силу. Все це посилює поляриність в ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації. Крім цього, функціонування ринку надає не тільки правове, але й економічне рівноправ'я суб'єктам взаємовідносин у системі агропромислового комплексу.

Говорити про таке економічне рівноправ'я сільськогосподарських товаровиробників і підприємств з переробки сільськогосподарської продукції на даний час не доводиться. Підприємства з переробки сільськогосподарської продукції є монополістами і, як такі, диктують свої умови сільськогосподарським підприємствам. Добрі результати у цьому питанні можуть бути досягнуті за умови створення правових і економічних умов розвитку АПК на основі самоуправління, розширення прав місцевої влади в галузі бюджетної, кредитної та інвестиційної політики. Схвалюється створення територіальних агропромислових об'єднань (компаній) з повним циклом виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, в якому контроль за цінами на сільськогосподарську сировину, розцінками на послуги, рухом капіталів здійснюються сільськогосподарськими товаровиробниками. Отже, сільськогосподарські товаровиробники здійснювали б контроль за цінами за усім технологічним ланцюгом – від сільськогосподарської сировини до готової продукції. Необхідна підтримка адміністративних заходів керівництва галузі з нормалізації товарно-грошового обігу, з прискорення розрахунків за продукцію і інше.

Поряд з цим, вважаємо, що в сьогоднішній ситуації вирішити питання економічних взаємовідносин між виробниками сільськогосподарської продукції і переробними підприємствами в напрямку перерозподілу доходів переробних підприємств практично неможливо як і зменшити диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і виробничі ресурси промислового походження. Необхідний пошук нових моделей і механізмів.

А саме, важливим проблемним питанням залишається налагодження взаємодії усіх складових ринку, мається на увазі відпрацювання „правил гри” між виробниками сільськогосподарської продукції (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства і особисті селянські господарства), сферою переробки (переробні підприємства) і торгівельною мережею (оптова і роздрібно-гуртова торгівля). Реалізувати механізм таких взаємовідносин, на нашу думку, можливо шляхом створення інтегрованої структури – Асоціації,

яка б об'єднала в одне єдине ціле виробництво, переробку і комерцію. В такій інтегрованій структурі, завдяки державному регулюванню мінімально допустимої ціни для товаровиробника, максимальної – для переробного (заготівельного) підприємства, а також максимальної для торговельного підприємства (залежно від платоспроможного попиту населення) було б можливим відпрацювати механізм ефективного функціонування аграрного ринку. Така схема нами запропонована на рис.1.2.

Наші дослідження зводяться до того, що основним інструментом в запропонованій схемі є обґрунтування мінімально допустимої ціни для товаровиробника, як основи його ефективної виробничої діяльності. Тільки за умови рентабельного розвитку галузі зерновиробництва можливо наповнити ринок даним видом продукції. Що стосується обмеження максимальної ціни для переробного (заготівельного) підприємства, обмеження максимальної ціни для торговельного підприємства то це необхідно здійснювати з допомогою важелів державного втручання, забезпечивши рівень рентабельності цих підприємств на рівні їх розширеного відтворення.

Поряд з цим потрібно створити необхідні умови для розвитку підприємницької діяльності та формування ефективного ринкового середовища. Чинниками сприятливого економічного середовища є цінова політика, низькопроцентне оподаткування, фінансово-кредитне забезпечення та розвиток ринкової інфраструктури. Низький рівень розвитку останньої може негативно відбитися на створенні і діяльності ринків сільськогосподарської продукції та матеріально-технічному забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників.

Поряд з цим, слід відмітити, що створення в Україні цивілізованого і ефективного аграрного ринку через Державне агентство з регулювання аграрного ринку, основними функціями якого є: ціновий ринковий моніторинг; моніторинг кількості і якості сільськогосподарської і харчової продукції; моніторинг забезпечення аграрної сфери економіки засобами

виробництва; наукове обґрунтування і забезпечення реалізації необхідної інтервенції держави в аграрний ринок з метою його корекції і приведення до економічно доцільного рівня; допомога у налагодженні експортних трансакцій та їх координація; забезпечення реалізації правових механізмів запровадження державної підтримки цін на окремі види сільськогосподарської продукції та відповідних державних програм.

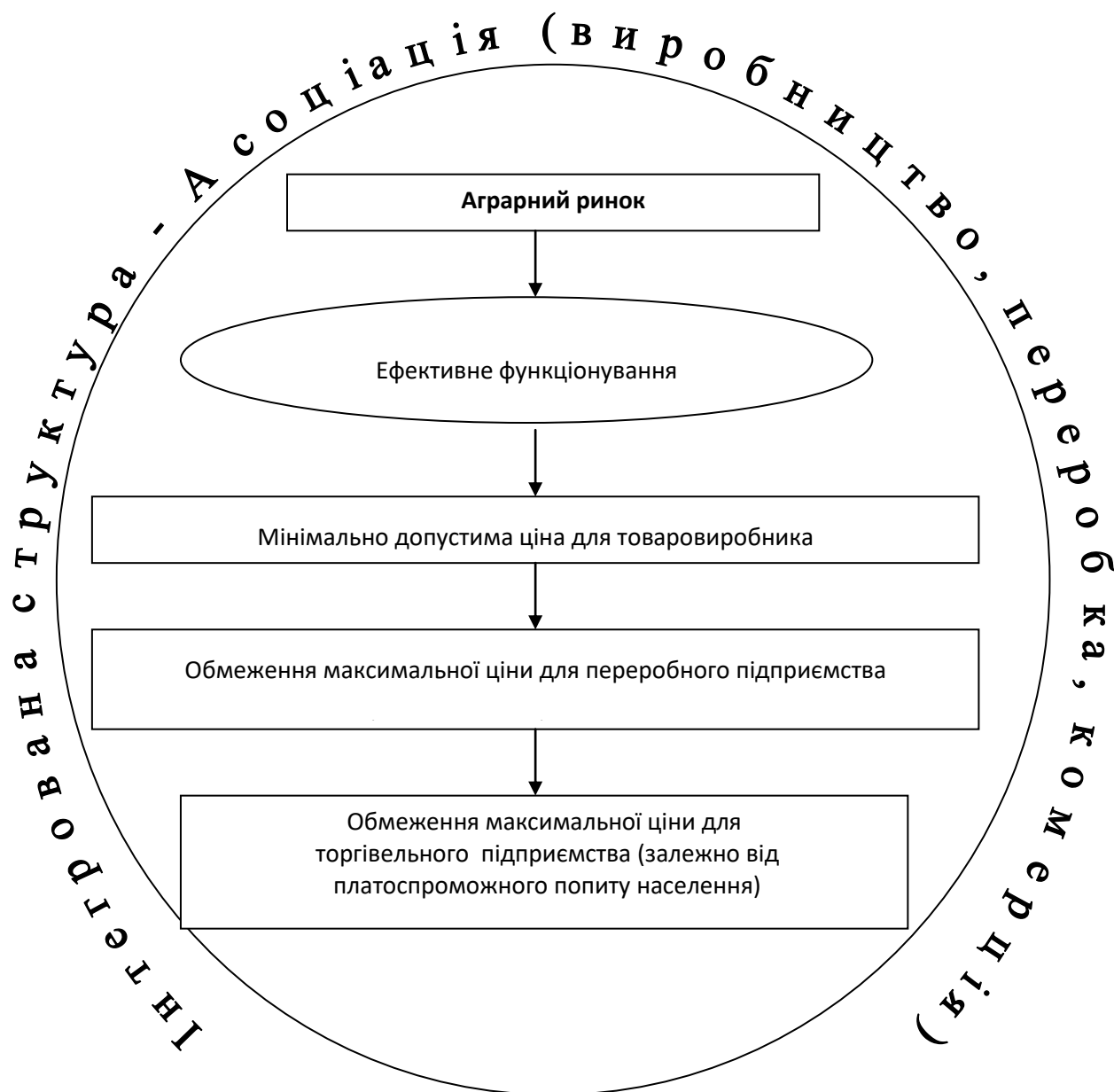

Рис.1.2. Схема ефективного функціонування аграрного ринку

Джерело: розроблено автором на основі[33]

Звідси, система інформаційно-аналітичного забезпечення суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції повинна бути державною, базуватися на принципах оперативності і своєчасності, доступності і прозорості, стандартизації та достовірності. Важливим завданням щодо дальшого реформування аграрної сфери економіки є переорієнтація державних органів управління з адміністративних засад на функціональні, які більше відповідають ринковим умовам господарювання.

1.3. Методологія і методика дослідження ринку зерна

Проблеми з методологічним і методичним забезпечення умов функціонування зернового ринку, недосконалість правового забезпечення тощо вимагають проведення системних досліджень на основі моделювання соціально-економічних процесів в аграрній сфері. Дана проблема відзначається складністю, багатогранністю і новизною, а важливість проведення досліджень системного характеру обумовлюється наявністю значної безсистемності у прийнятті та здійсненні господарських рішень як на макро- так і на мікрорівнях, що в значній мірі гальмує процес ефективного функціонування ринку в цілому.

Методологія наукового пізнання дає можливість здійснити добір конкретних способів дослідження при вивченні того чи іншого економічного явища. Зокрема, методологія наукового пізнання дійсності є вченням про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності і визначає принциповий підхід до вивчення явищ господарського життя [17, с. 16].

Вищенаведене вимагає уточнення окремих теоретичних положень, особливо застосування методів та прийомів дослідження.

Звідси, теоретичною і методологічною основою проведених автором досліджень є діалектичний метод пізнання економічних процесів і явищ, принципи системності і послідовності у пізнанні об'єктивних законів суспільного розвитку, фундаментальні теоретичні роботи та прикладні розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем формування теоретичних основ ринкових відносин і практичних засад функціонування аграрного ринку.

Основою методології, використаної в процесі дослідження, було застосування діалектичних підходів до явищ, що вивчалися, згідно з якими всі сторони життя, як єдиного організму, розглядувались у взаємодії, взаємозв'язку, в процесі розвитку, відкидання старих і виникнення нових форм зв'язку.

Застосування принципу взаємозв'язку і розвитку явищ об'єктивної дійсності існує в такому аспекті, що економічні явища розглядаються не ізольовано у відриві від конкретних історичних обставин, а всебічно – у взаємозв'язку і розвитку. Таким чином неможливо було здійснити аналіз функціонування ринку зерна і дати економічну доцільність його функціонування, а тим більше – можливості його подальшого розвитку, виходячи із сучасних умов, які є дуже специфічними і, в кінцевому підсумку, досить тимчасовими, без всебічного аналізу існуючого як у нас, так і за кордоном досвіду становлення і розвитку ринку і, зокрема, зерна.

Основою методології дослідження ринку зерна, як і інших суспільних явищ, як вже відмічалось, є діалектичний підхід, що дозволяє прослідковувати дію економічних законів і на цій основі встановити закономірності і тенденції розвитку явищ і процесів, а також форми їх прояву, дати аналіз існуючих суперечностей, способів їх усунення, переходу від нижчого стану явища до вищого, розробити та уточнити систему категорій, які утворюють ті чи інші поняття і характеризують процес формування і функціонування ринку зерна. Саме завдяки діалектичному

підходу створюються передумови багатоваріантності вирішення конкретних проблем і вибору кращого варіанта.

Тобто, економічні явища розвиваються відповідно до загального закону діалектики, а саме, перетворення кількісних змін у якісні, які є наслідком нагромадження кількісних змін. Кожна нова якість, що виникає, створює в своїх межах простір для нових кількісних змін. Ігнорування цього принципу при розгляді проблеми функціонування ринку зерна може призвести до негативних наслідків – недооцінки ролі і значення ринку для розвитку економіки в цілому.

Розумінням економічної дійсності є пізнання причинно-наслідкових зв'язків, що існують в розвитку того чи іншого явища, оскільки це дає змогу передбачити і цілеспрямовано змінювати економічні явища. Звідси, висновки щодо причинно-наслідкових зв'язків в економіці можуть вважатися винятковими, якщо вони обґрунтовані економічними чинниками і базуються на масових даних. Саме такий методологічний підхід до вивчення проблеми функціонування ринку зерна дав змогу одержати в достатній мірі обґрунтовані та достовірні результати і висновки стосовно шляхів вирішення цієї проблеми в регіоні.

Системний аналіз вивчення об'єкта дослідження передбачає розгляд ринку зерна як сукупності елементів, що створюють систему, вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин. У даному випадку ринок зерна як і зернопродуктовий підкомплекс розглядається як такий, що складається з окремих елементів, частин, компонентів, які знаходяться в органічному взаємозв'язку і взаємозалежності, володіють такими рисами як організованість, повна цілісність, невизначеність та різноманітність. Системоутворюючими чинниками виступають з однієї сторони попит і пропозиція, а з другої – суб'єкти ринку. Результативність їх діяльності, стратегії і тактики взаємозалежні, що створює постійні економічні відносини між ними. Взаємодія між елементами системи будується на підставі механізму

цілісності, що дозволяє вважати сукупність складових компонентів цілісною системою, а не просто сумою окремих суб'єктів. Розгляд ринку в цілому і, зокрема продовольчого, дозволяє визначити структуру компоненти, функції і механізми його інтеграції, а також динаміку та перспективи розвитку.

Отже, зернопродуктовий підкомплекс, за своїм економічним, соціальним та екологічним значенням є однією з основних підкомплексних систем агропромислового комплексу, суттєвим за масштабами та незамінним для життєдіяльності людини. В методологічному плані потрібно виходити з того, що функціонування його обумовлене закономірностями суспільного поділу праці і її кооперації. Саме цим визначається необхідність тісних зв'язків зернопродуктового підкомплексу з іншими галузями як сільського господарства, так і галузей промисловості та інших сфер народного господарства. Тому з цих позицій досліджуваний суб'єкт доцільно розглядати як систему в народногосподарському комплексі, зокрема в агропродовольчому.

Тому є важливим комплексний підхід до практичного і теоретичного обґрунтування пропозицій щодо функціонування і вдосконалення ринку зернової продукції, врахування всієї різноманітності законів, закономірностей і зв'язків, які виникають між суб'єктами ринку зернопродукції. Застосування принципу системності дозволяє охопити систему чинників, показників та систему методів для оцінки зернового ринку.

Необхідність комплексності дослідження проблеми пов'язана з тим, що функціонування ринку продовольства – це складні не лише економічні, а й соціально-психологічні та інші відносини.

При вивченні ринку зерна широко застосовуються загальнонаукові методи, а саме, аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, моделювання, аналогія, системний аналіз. З допомогою методу наукової абстракції разом з методом синтезу і аналізу розкриваються особливості функціонування аграрного ринку.

При проведенні аналізу відбувається розчленування економічних процесів і явищ на складові елементи, причому кожен елемент послідовно вивчається. Синтез полягає в уявному об'єднанні окремих елементів об'єкта. Прийоми синтезу і аналізу широко використовуються при вивченні структури явищ, які спостерігаються: ефективності виробництва зерна, каналів реалізації тощо.

Оцінки ситуації на ринку зерна вимагає розгляду проблеми в двох рівнях. На першому – оціночному – аналіз ринкової кон'юнктури, на другому - причинно-наслідкові зв'язки, які визначають ринкову ситуацію, прогнозування ринкової кон'юнктури. Важливою умовою регулювання ринку та забезпечення ефективного функціонування на ньому різних структур є здійснення маркетингової діяльності. Необхідність оцінки маркетингових можливостей різних суб'єктів ринку, побудови маркетингових стратегій передбачає застосування сукупності маркетингових досліджень. Тому можливе застосування таких методів, як порівняльних переваг, аналіз SWOT, методи сегментації ринку. Таким чином формування ефективного ринкового середовища вимагає глибокого вивчення кон'юнктури ринку, аналізу діяльності конкурентів, вибору каналів реалізації продукції. Це в свою чергу обумовлює обов'язкове включення в систему управління на всіх рівнях маркетингу, що забезпечить організацію аграрного ринку з орієнтацією на потреби споживачів, а відтак і ефективне функціонування аграрного виробництва.

Для опрацювання великої кількості статистичного матеріалу використовується методи економічної статистики: групування, порівняння, середні і відносні величини тощо. Для координації і взаємозв'язку складових досліджуваного явища, дотримання збалансованості кількісних пропорцій в роботі використовують балансний метод дослідження.

Класифікація проблем за їх генезисом дозволила виділити такі групи:

- 1) ті, що існують традиційно (проблеми реалізації зерна, недосконалість взаємовідносин сільського господарства з переробними і заготівельними підприємствами та торгівельними організаціями тощо);
- 2) ті, які виникли в умовах формування ринкової економіки (низька платоспроможність населення, монополізм підприємств інших сфер АПК);
- 3) ті, що викликані загальноекономічною кризою (послаблення державної підтримки товаровиробників, обмеженість доступу до кредитів, криза неплатежів тощо);
- 4) ті, що обумовлені регіональними особливостями (відсутність можливості виробництва необхідної продукції, висока густота населення, географічне розташування, як передумови підвищення рівня імпортової продукції тощо);
- 5) ті, що виникли в процесі реформування АПК (подрібненість земель і низька концентрація виробництва, ліквідація крупних спеціалізованих зернових господарств, концентрація власності, зосередження виробництва зерна в особистих селянських господарствах населення і проблеми його реалізації).

Стосовно рівня вирішення, то очевидним є необхідність поділу і, відповідно вирішення проблем на загальнодержавному, обласному та районному рівні. За ступенем пріоритетності доцільним є виділення проблем, які з однієї сторони, необхідно вирішувати терміново, а з другої сторони ті, які не потребують додаткових ресурсів.

Дослідження ринку зерна передбачає необхідність розгляду основних проблем, вирішення яких дозволить кардинально змінити ситуацію на ринку зернової продукції, побудувати модель, яка б враховувала інтереси всіх учасників ринку: товаровиробнику забезпечення стійких і сталих умов для рентабельного виробництва, іншим – доступ до продовольства в очікуваній якості, необхідній кількості у відповідних місцях та часі.

Тому, процес дослідження ринку зерна передбачає наступне:

- 1) відбір конкретних цілей із їх сукупності, які направлені на покращання функціонування ринку продовольства;
- 2) обґрунтування ресурсів виробництва зерна, відповідно формування пропозиції його;
- 3) оцінка формування попиту на зерно;
- 4) розробка механізму збалансування попиту і пропозиції на зерно.

Застосування вищенаведених методології і методики дослідження в дозволить провести належний системно-діагностичний комплексний аналіз проблеми функціонування ринку зерна Львівської області, вдосконалення відносин в зернопродуктовому підкомплексі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз виробництва зерна у Львівській області

Існує низка передумов для функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України, серед яких варто відмітити недостатню сформованість горизонтально-вертикально інтегрованих кооперативних структур сполучних ланок продуктового ланцюга створення доданої вартості, наявність незадіяних резервів для росту та розвитку, обмеженість логістичних потужностей галузі, недостатній рівень інтенсифікації виробництва зернових і зернобобових культур й продуктів їх переробки, темпи інтеграції вітчизняного ринку АПК у світовий аграрний ринок та глобалізація торговельно-економічних відносин між державами. З одного боку це створює перешкоди для функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК (невідповідний рівень ефективності підкомплексу, утруднений доступ виходу на деякі сегменти ринку зерна та продуктів його переробки, дисбаланси розвитку сировинної та переробної складової зернопродуктового підкомплексу АПК, суперечності між вітчизняними та міжнародними стандартами сертифікації якості та безпечності продукції), а з іншої – формуються можливості для розширеного відтворення галузі, серед яких варто відмітити такі, як резерви завоювання конкурентних позицій на найбільш платоспроможних сегментах світового аграрного ринку, диверсифікація збутової діяльності вітчизняних виробників зерна та продуктів його переробки, зменшення ризиків від кон'юнктури на внутрішньому аграрному ринку, збільшення логістичних потужностей зернопродуктового підкомплексу вітчизняного АПК, інноваційна модернізація галузі та зменшення рівня її сировинної спрямованості в контексті становлення та розвитку зернопродуктових інтегрованих виробничо-господарських кластерів. Зернопродуктовий підкомплекс є опорним та системоутворюючим для забезпечення ефективного

функціонування АПК України. Зернові та зернобобові культури, а також продукти переробки зерна (визначені пунктом 20 частини першої статті 1 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні», а саме – борошно, крупа, комбікорм, клейковина, солод, побічні продукти переробки зерна, зокрема висівки, макуха і шрот) є не тільки перевіреним джерелом надходження доходів до сфери аграрного виробництва, але й сировинною основою для розвитку цілого спектру переробних потужностей вітчизняного АПК.

У таблиці 2.1 представлено динаміку змін посівних площ зернових і зернобобових культур у Львівській області в 2015-2020 роках.

Таблиця 1. Динаміка посівних площ культур зернових та зернобобових культур у Львівській області (тис.га)

Культури	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.	2020р. до 2015р., %
Культури сільськогосподарські	638,3	674,9	698,4	712,7	111,7
культури зернові та зернобобові	302,2	295,9	318,1	306,6	101,5
зернові озимі у тому числі	186,0	176,9	193,8	181,8	97,7
пшениця	155,6	146,3	158,4	153,4	98,6
жито	5,2	5,9	5,8	5,4	103,4
ячмінь	25,2	24,6	29,6	23,0	91,3
зернові ярі у тому числі	116,1	119,0	124,3	124,8	107,5
пшениця	25,2	24,6	22,3	21,3	84,5
ячмінь	24,1	25,5	25,9	16,9	70,1
овес	16,7	13,1	12,7	13,3	79,6
кукурудза на зерно	39,9	40,8	55,7	66,5	166,7
гречка	6,7	4,3	2,1	2,4	35,8
зернобобові з них	3,2	10,6	5,4	3,6	112,5
горох	1,0	7,8	2,7	0,3	30
квасоля	1,0	1,9	2,3	2,6	260
вика	0,3	к	0,0	0,1	33,3

Джерело: розроблено на основі [38]

З таблиці можна констатувати, що протягом досліджуваного періоду не спостерігалося системних змін у розмірах посівної площі зернових і зернобобових культур. Разом з цим, варто відмітити негативні тенденції у 2015-2020 років щодо скорочення посівних площ, зайнятих під гречкою на 64,2 %, ячменем на 29,9 %, вівсом на 20,4 %. Зрозуміло, що такі зміни посівних площ зернових і зернобобових культур зумовлені потребою та попитом аграрного ринку, що підштовхує сільськогосподарських виробників орієнтуватися на вирощування найбільш ліквідних й рентабельних зернових й зернобобових.

Загалом, обсяг сільськогосподарської продукції мав тенденцію до зростання протягом десяти останніх років (окрім 2015). Обсяг продукції сільського господарства в 2020 році в порівнянні з 2019 роком зріс на 0,2%, що дало Львівській області зайняти 6 місце поміж регіонів (в Україні знизився на 11,5%). Зростання відбулося у господарствах населення на 1,0% (завдяки збільшенню виробництва продукції рослинництва), у підприємствах – зменшення на 0,7%.

Питома вага Львівської області у 2020 році у загальноукраїнському обсязі сільськогосподарської продукції становила 3,8%. 9160 грн. продукції припало на 1 особу населення. Львівська область посіла 15те місце за обсягом сільськогосподарського виробництва серед регіонів України, і 20те місце щодо обсягу у розрахунку на одну особу.

У 2020 році збільшилась питома вага підприємств, що становить 47,7%, у загальному обсязі продукції сільського господарства. Питома вага господарств населення значно зменшилась у загальному обсязі, і становила – 52,3%.

Щодо господарств населення, то вони виробляють близько половини продукції рослинництва (48,6%) та трохи більше 60% продукції тваринництва (60,8%).

Таблиця 2.2. Виробництво сільськогосподарських культур у 2020 році у Львівській області

	Валовий збір		Зібрана площа		Урожайність	
	тис.т	у % до 2019р.	тис.га	у % до 2019р.	ц з 1 га зібраної площі	+ або - до 2019 року
Культури зернові та зернобобові у тому числі	1606,4	97,8	306,5	96,1	52,4	0,9
пшениця	784,50	90,9	174,5	96,7	44,9	-2,9
кукурудза на зерно	584,60	127,4	66,5	117,0	88,0	7,1
Соняшник	84,80	116,7	31,4	123,6	27,0	-1,6
Ріпак	172,0	93,3	66,7	101,3	25,8	-2,3
Соя	229,0	143,4	81,2	140,5	28,2	0,6
Цукровий буряк	723,0	116,8	12,6	114,5	575,7	11,4
Картопля	1601,0	101,8	94,8	100,7	168,9	1,9
Культури овочеві	806,7	113,8	42,1	115,0	191,8	-2,1
Культури плодові та ягідні	140,5	114,6	13,92	99,2	101,4	13,7

Джерело: розроблено на основі [38]

Аналізуючи таблицю 2.2, можна відмітити, що у 2020 році дещо знизився валовий збір зернових і зернобобових культур порівняно з 2019 роком на 2,2%, а саме ячменю – на 30,9%, пшениця – на 9,1%, жито – на 1,5% через зменшення площі, з якої їх було зібрано. Але відбувся суттєвий ріст виробництва кукурудзи на зерно (на 27,4%), але зменшилося виробництво інших культур.

Високих показників урожайності ранніх зернових культур досягли у ПП «Західний Буг» - 72,2 ц/га, ТЗОВ «КПК Агроінвест» – 70 ц/га, ПП «Агрофірма Дзвони» – 69,6 ц/га, ФГ «Сяйво-Стрий» – 68,4 ц/га, ПАФ «Білий Стік» – 67,1 ц/га.

Загалом сільське господарство у Львівській області створює близько 10% валової доданої вартості та займає третє місце після промисловості й торгівлі.

Таблиця 2.3. Продукція сільського господарства за видами(у постійних цінах 2016 року; млн.грн) Львівської області

Продукція	2010р.	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.
Продукція сільського господарства	16563,4	20237,4	22818,7	23004,4	24007,2
<i>продукція рослинництва</i>	9347,6	13198,5	15522,3	15967,9	16938,0
з неї					
культури зернові та зернобобові	2265,0	4527,6	4637,4	5246,7	5170,3
культури технічні	1674,5	2775,0	4406,2	4132,1	4795,2
картопля, культури овочеві та баштанні					
продовольчі	4082,2	4651,5	4802,6	5314,3	5668,0
у тому числі картопля	2778,1	3165,5	3268,4	3027,2	3081,7
культури плодові та ягідні, виноград	523,3	625,7	766,0	677,4	761,4
культури кормові	635,9	540,1	503,9	422,4	372,8
інша продукція рослинництва	157,6	105,1	361,6	183,9	209,8
зміна обсягів незавершеного виробництва	9,1	-26,5	44,6	-8,9	-39,5
<i>продукція тваринництва</i>	7215,8	7038,9	7296,4	7036,5	7069,2
з неї					
вирощування сільськогосподарських тварин	3367,6	3692,0	4240,9	4093,2	4221,9
молоко	3008,2	2558,2	2236,5	2124,3	2033,2
яйця	699,4	634,0	651,9	674,7	672,5
вовна	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
інша продукція тваринництва	140,1	154,2	166,6	143,8	141,2

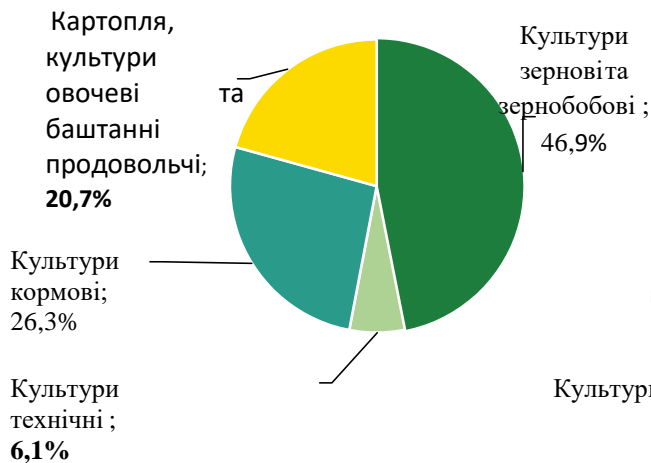
Джерело: розроблено на основі [38]

Хоча для ведення аграрного виробництва природно-кліматичні умови вважаються складнішими за середні по Україні, в тому числі значна площа області знаходиться у гірській й передгірській зоні, в якій відносно низька природна родючість ґрунтів. Незважаючи на такі умови, підприємства аграрної сфери області демонструють непогані темпи розвитку (табл. 2.3), що говорить про позитивний характер рівня їх конкурентоспроможності. Вартість зернових та зернобобових культур в 2020 році зросла більше ніж вдвічі порівняно з 2010 роком за постійними цінами 2016 року.

Варто відмітити розширення площі угідь, які використовують аграрні підприємства, що показує їхні досягнення в конкурентній боротьбі за право користування (оренди) землями сільськогосподарського призначення. Угіддя, які перебували у користуванні господарств населення, переходять тепер до підприємств. Це позитивний момент, адже рівень технологічної ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах значно вищий, ніж у господарствах населення.

З рисунку 2.1 можна побачити, що посівні площі під зерновими і зернобобовими культурами займають найбільшу питому вагу - 43,0% в 2020 році. На другому місці знаходяться посівні площі під технічними культурами – 26, 8%. Питома вага посівних площ під картоплею, овочевими і баштанними культурами становить 19,2%. Найменшу питому вагу займають кормові культури – 11,0%. Якщо порівняти посівні площі 2005 року, то помітно змінилась питома вага посівних площ під технічними культурами, тобто вона збільшилась майже на 20%. Натомість зменшилась питома вага посівних площ під кормовими культурами – приблизно на 15%.

2015р.

2020р.

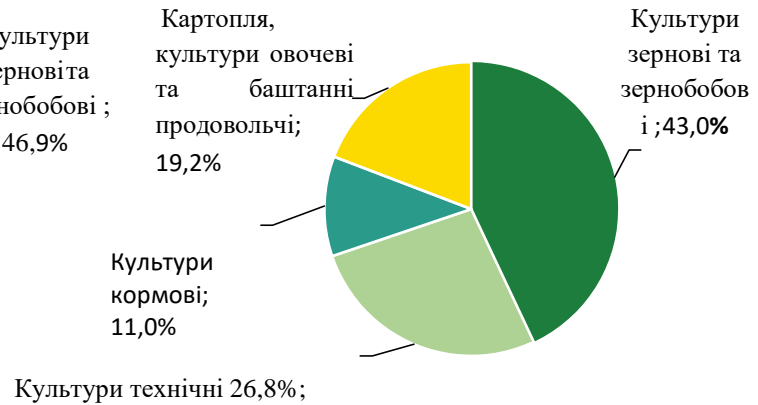

Рис. 1 Структура посівних площ за групами сільськогосподарських культур Львівської області у % до загальної посівної площі

Джерело: розроблено на основі [38]

Основними суб'єктами вирощування зернових і зернобобових культур у Львівській області є сільськогосподарські підприємства і господарства населення. З даних таблиці 2.4 видно, що частка сільськогосподарських підприємств в загальній структурі виробництва цих культур в 2020 році склала 62,0 %, відповідно частка господарств населення в загальній структурі виробництва зернових і зернобобових культур займала 38,0%.

Загальна площа, з якої зібрали урожай зернових та зернобобових культур Львівської області становила 306,6 тис. га. В динаміці ця площа збільшилася в 2020 році в порівнянні з 2015 роком на 4,4 тис га. Також в 2020 році зросла частка сільськогосподарських підприємств в структурі виробництва зернових і зернобобових культур порівняно з 2015 роком на 4,0%. Відповідно частка господарств населення зменшилась в структурі виробництва зернових і зернобобових культур в 2020 році.

Таблиця 2.5. Динаміка валового збору зернових і зернобобових культур Львівської області (у масі після доробки), т

Культури	2015 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2015 р., %
Культури зернові та зернобобові	1366330	1440005	1643724	1607416	117,6
у тому числі пшениця з неї:					93,8
озима	725047	675001	764588	700059	96,6
яра	111759	101088	98877	84476	75,6
Жито	14846	20294	18314	18045	121,5
Ячмінь	216346	232000	255839	176751	81,7
Овес	44179	25229	32420	33466	75,8
Гречка	3852	4807	2151	2774	72,0
кукурудза на зерно	244063	358213	458908	584642	239,5
зернобобові	6174	23036	12086	5931	96,1

Джерело: розроблено на основі [38]

Що стосується динаміки валового збору зернових та зернобобових культур, то бачимо зростаючу тенденцію по деяких культурах. Загалом в 2020 році валовий збір цих культур зріс на 17,6% порівняно з 2015 роком, однак це відбулося завдяки стрімкому росту кукурудзи на зерно більше, ніж вдвічі, а також жита на 21,5 %, порівнюючи з 2015 роком. Щодо інших зернових і зернобобових спостерігався спад.

Стратегічна вагомість зернопродуктового підкомплексу АПК в сільському господарстві полягає не лише у значній його фізичній частці в загальній структурі обсягів виробництва, але й також значній ролі у формуванні валових доходів. Зернопродуктовий підкомплекс АПК є певним джерелом здійснення потоків стабільних фінансових надходжень для національної економіки.

Таблиця 2.6 Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у підприємствах Львівської області, %

Культури	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.
Культури зернові та зернобобові	25,3	17,5	0,5	12,0
Буряк цукровий фабричний	44,0	8,1	0,1	6,6
Картопля	0,9	23,5	-1,1	5,6
Культури овочеві відкритого ґрунту	181,9	43,0	25,3	7,4
Культури плодові	к	-6,9	-2,2	9,0
Культури ягідні	221,8	50,1	-10,2	29,1
Молоко	15,0	5,9	3,2	8,2
Велика рогата худоба на м'ясо	-15,5	-7,5	-12,7	-7,0
Свині на м'ясо	50,4	3,2	17,7	25,7
Вівці та кози на м'ясо	–	-3,0	-23,4	к
Птиця на м'ясо	-5,7	4,4	10,6	13,4
Яйця птиці свійської	21,6	13,4	2,1	7,8

Джерело: розроблено на основі [38]

В свою чергу, високий рівень доходності галузі створює слушні передумови для реалізації та збільшення його зовнішньоекономічного потенціалу, покращення інвестиційної привабливості галузі (як для

вітчизняних, так й іноземних інвесторів), зростання рівня конкурентоздатності вітчизняного АПК на світовому аграрному ринку та встановлення позицій України як перевіреного партнера в глобальній системі торговельно-економічних відносин.

З даних таблиці 2.6 бачимо, що суттєво скоротився рівень рентабельності виробництва майже всіх категорій продукції сільського господарства. Рівень рентабельності виробництва зернових і зернобобових становив 12,0%, що вдвічі менше у порівнянні з 2015 роком.

Рентабельність українських рослинницьких підприємств становила 22,3%, а найбільший рівень рентабельності зафіксований на вирощуванні гречки – близько 63%, що пов'язано з серйозним ростом ціни на неї.

Роблячи підсумок основних напрямів функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК, важливо виділити такі основні аспекти:

1) зернопродуктовий підкомплекс є стратегічно важливим структурним елементом АПК України, що забезпечує виробничо-ринкову диверсифікацію АПК та є надійним джерелом фінансових надходжень для вітчизняних сільськогосподарських виробників;

2) наявність сприятливих природнокліматичних умов створює структурний мотив для збільшення виробничо-господарських потужностей зернопродуктового підкомплексу та забезпечення його стратегічної орієнтації на задоволення зростаючих потреб світового аграрного ринку;

3) невідповідний рівень інноваційної модернізації вітчизняного зернопродуктового підкомплексу АПК утруднює забезпечення ведення його конкурентної боротьби з іноземними виробниками, що потребує обґрунтування важливих інструментів та механізмів структурної модернізації цього підкомплексу на засадах раціонального природокористування та збалансованого розвитку.

Хоча Україна стає провідним гравцем на світових ринках сільського господарства та продовольства, продуктивність сільського господарства

залишається нижче середнього світового рівня. Однією з причин повільного зростання продуктивності та ефективного виробництва сільськогосподарської продукції є непривабливий інвестиційний клімат, а саме - недостатньо прозорий, непослідовний та обтяжливий для регулювання корпоративний уряд. Підвищення ефективності виробництва зерна є найважливішим завданням, яке має вирішуватися не лише на державному, а й на регіональному рівні, де вирішуються проблеми забезпечення населення продовольством.

2.2. Економічний аналіз зернового ринку Львівської області

В Львівській області спостерігався ріст цін реалізації продукції сільського господарства, крім цін на картоплю, культури овочеві, культури плодови та ягідні, тварини сільськогосподарські живі.

Зросла на 22,5% ціна реалізації 1 тонни зернових та зернобобових культур відносно 2019 року, на 11,7%, - ріпаку, на 53,4% – соняшника, на 43,1% – сої, на 10,9% – цукрового буряка, 10,1%, – молока, на 4,1% - яєць.

За нижчою ціною збували картоплю на 9,5% порівняно з 2019 роком, овочеві культури – на 63,8%, плодови культури – на 34,6%, тварини сільськогосподарські живі – на 5,7%.

Однак реалізація зернових та зернобобових культур в 2020 році знизилась на 19,2%, ріпаку на 17,7%, соняшника на 15,8%, картоплі на 15,2%, яєць на 26%.

Зміни, що відбулися у темпах зростання обсягів виробництва деяких видів продукції сільського господарства, є наслідком конкурентної боротьби. Сільськогосподарські підприємства орієнтують своє виробництво на експорт продукції рослинництва: зерна, ріпаку, соняшника, сої. Бачимо ріст виробництва плодів та ягід аграрними підприємствами області.

Оскільки конкурентні відносини проявляються переважно у сфері комерційної діяльності, розглянемо обсяги реалізації зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. Реалізація зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, т

Продукція	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.	2020 у % до 2015
Культури зернові та зернобобові у тому числі	959081	724609	959074	768702	80,1
пшениця	481177	326823	461475	363597	75,6
жито	1773	9854	4619	6089	343,4
кукурудза на зерно	327706	225624	336490	277826	84,8
ячмінь	136800	143929	150183	117658	86,0
овес	7079	1370	1714	606	8,5
гречка	2500	3877	1408	941	37,6
зернобобові	1925	12707	3032	1791	93,0

Джерело: розроблено на основі[38]

Аналізуючи таблицю 2.7, можна ствердити, що в 2020 році обсяг реалізованої продукції зменшився у порівнянні з 2015 роком. Суттєво знизилась реалізація вівса - на 91,5 %, гречки - на 62,4 %, Загалом реалізація зернових та зернобобових культур знизилась майже на 20 %.

Значно зросла реалізація жита – майже в 3 рази – у порівнянні з 2015 роком. Це говорить про намагання господарств зміцнити позиції у тих ринкових нішах, де є попит незадоволений на відповідну продукцію.

Частина продукції, яка виробляється сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, йде на експорт. Сільське господарство за рахунок продукції зернових та олійних культур забезпечує значну питому вагу в експорті, а саме 13,9% - питома вага продукції зернових та олійних культур у 2019 р. до загального обсягу експорту області. Нечасто безпосередньо сільськогосподарські підприємства виступають у ролі експортерів, в основному збут їхньої продукції на міжнародні ринки здійснюють посередники. Все ж таки українські сільськогосподарські виробники є учасниками конкурентної боротьби на світовому ринку, бо споживачі дають оцінку якості їхньої продукції, що впливає на попит, а сільськогосподарські підприємства через виробничі витрати можуть застосовувати інструменти цінової конкуренції.

Таблиця 2.8. Динаміка середніх цін зернової продукції, реалізованої підприємствами Львівської області, грн. за т

Культури	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.	2020 р. до 2015 р., %
Культури зернові та зернобобові у тому числі	2959,6	4357,5	3954,9	4845,8	163,7
пшениця	3047,8	4469,0	4133,8	4976,2	163,3
жито	2449,7	3480,1	4098,7	4713,2	192,4
кукурудза на зерно	2744,7	3949,7	3589,0	4803,3	175,0
ячмінь	3085,3	4742,5	4160,6	4421,2	143,3
овес	1849,9	3358,4	3759,5	4278,2	231,3
просо	3173,5	к	к	к	-
гречка	9525,0	5477,5	6815,7	12876,3	135,2
зернобобові	4606,6	4882,4	5608,5	9088,5	197,3

Джерело: розроблено на основі [38]

Аналізуючи динаміку середніх цін зернової продукції, реалізованої підприємствами Львівської області, можна побачити суттєвий їх ріст - 63,7% у 2020 році порівняно з 2015 роком. Така тенденція спостерігається по всіх видах зернових культур. Ціни суттєво зросли на жито, овес, зернобобові. Значно вищі ціни на продукцію зернопродуктового підкомплексу АПК на зовнішніх ринках, в порівнянні з внутрішнім ринком, підсилюють стимулювання виробництва зернових у вітчизняних суб'єктів господарювання, нарощування виробничих і експортних потужностей в даній галузі.

Спостерігаючи за цінами на зовнішньому ринку, ціни на продовольчу пшеницю коливалися у 2019-2020 маркетинговому році в межах 193-211 дол США/т (попит) й 197-214 дол США/т (пропозиція), в той час на внутрішньому ринку діапазон цін склав 156-182 дол США/т [48]. Звісно, що такі умови посилюватимуть стратегічні пріоритети експорту зернових, перш за все, у потужних компаніях та агрохолдингових структурах, які мають більший доступ до реалізації інструментів експортної торгівлі

Одним з чинників стрімкого збільшення цін є ріст попиту з Китаю. Справа у тому, що китайці змінили структуру споживання, відмовились від використання харчових відходів у раціоні свиней і почали будувати великі сучасні свиноферми по всій країні, відновлюючи поголів'я, що сильно постраждало під час епідемії. Це певним чином вплинуло на цінову ситуацію. Іншим чинником росту цін на врожай 2020 року — несприятливі погодні умови в ключових країнах-виробниках. Прогнози не виправдались і посіви постраждали в Канаді, США, Франції, Бразилії і також в Україні.

Львівська область у 2020 році експортувала зернових культур на суму 281332,0 тис. доларів США. Найбільшими покупцями нашої зернової продукції були :

Китай 36620,1 тис. доларів США

Єгипет 30450,6 тис. доларів США

Саудівська Аравія 20870,2 тис. доларів США

Бангладеш 16408,6 тис. доларів США
 Індонезія 16269,6 тис. доларів США
 Іспанія 15573,3 тис. доларів США
 Нідерланди 15104,1 тис. доларів США
 Корея 14256,8 тис. доларів США
 Пакистан 12582,2 тис. доларів США
 Туреччина 10331,8 тис. доларів США

Рис. 2. Структура експорту зернових культур Львівської області за країнами, % до підсумку

Джерело: розроблено на основі [38]

2.3. Державне регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу

Розвиток ефективного зернопродуктового господарства залежить від різних факторів, як зовнішніх, на які підприємства не можуть впливати (загальнополітична і соціально-економічна ситуація в країні і регіоні,

розвиток інфраструктури АПК, рівень платоспроможного попиту населення, сприятливі природно-кліматичні та організаційно-економічні умови для виробництва і переробки зерна в регіоні, ціни на матеріальні ресурси, розвиненість конкурентного середовища на зерновому ринку, інвестиційна, фінансово-кредитна та фіскальна політики в країні), так і внутрішніх, що просто залежать від самих підприємств (від трансформації організаційно-правової форми підприємства, залучення висококваліфікованих спеціалістів у сферу менеджменту і служби маркетингу, оптимізації організаційної та управлінської структури виробництва, зростання продуктивності праці, розширення асортименту, підвищення рівня техніко-технологічного забезпечення виробництва; підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, налагодженість економічних зв'язків з партнерами, дотримання режиму економії, раціональне використання фінансових ресурсів, і т.д.). Ступінь і характер використання землі здебільшого визначає ефективність і рівень інтенсивності зернового господарства, як основного засобу виробництва в сільському господарстві. В першу чергу, ефективність використання землі зростає через впровадження й освоєння науково-обґрунтованих систем землеробства, застосування високопродуктивних сортів і гібридів зернових культур, покращення насінництва, забезпечення зерновиробників сучасною технікою і засобами захисту рослин від шкідників, хвороб тощо.

Державне регулювання зернової галузі слід здійснювати за такими напрямками:

- підтримування загального рівня доходності в зерно продуктивній галузі і стимулювання платоспроможності населення;
- антимонопольне регулювання та регулювання пропорції всередині і міжгалузевого обміну;
- проведення політики протекціонізму для того, щоб підтримувати стабільну і сприятливу кон'юнктуру на ринку, щоб забезпечувати умови для конкуренції з зовнішнім ринком;

- сприяння розвитку ринкової інфраструктури;
- залучення іноземних інвестицій, технічної і технологічної підтримки;
- розширення практики страхування інвестиційних проектів, які підтримуються державою.

Систему заходів державного регулювання функціонування зернопродуктового підкомплексу зобразимо на рис 2.3

Рис.2.3 Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу

Джерело: розроблено на основі[19]

На етапі розвитку зернового ринку потрібна державна підтримка зерновиробників у вигляді цільової дотації, пільгових кредитів, зниженні податкових ставок тощо. Таким чином, зерновиробники зможуть забезпечити нормальне функціонування і розвиток ринку зерна. У найближчій перспективі основним економічним важелем впливу держави на

розвиток зернового ринку залишається цінова політика. Необхідна гарантія з боку держави щодо мінімального рівня закупівельних цін на окремі види зерна і можливість реалізації за ними продукції. Для регулювання попиту і пропозиції на зерно і зернопродукти доцільно проводити, на нашу думку, моніторинг потреб внутрішнього і зовнішнього ринку збуту, рух зернових ресурсів, концентрацію запасів зерна і зернопродуктів в регіонах з чітким визначенням кожного регіону потреб у зерні на продовольчі потреби, на насіння, фураж, формування державних ресурсів, поповнення страхового фонду тощо.

На продовольчому ринку для налагодження механізмів державного регулювання і для розвитку ефективного регіонального і міжрегіонального продуктообмінів потрібно:

- провести аналіз та оцінку ресурсів продовольства, стан продуктообміну і місткість продовольчих ринків;
- з метою створення стабільних регіональних ринків зернопродуктів розробити й обґрунтувати напрямки і стратегію розвитку продовольчого комплексу;
- для формування регіональних продовольчих фондів обґрунтувати джерела ресурсів, оптимізувати їх розміщення;
- розробити систему організаційно-економічних і технологічних заходів, механізм регулювання товарообігу, обґрунтувати напрямки їх державної підтримки, забезпечуючи стабільний продуктообмін і товаропотоки.

Для сталого розвитку зернового господарства виняткову роль відіграє гарантована державна підтримка. Держава повинна сьогодні гарантувати умови для становлення і управління цін на сільськогосподарські товари і засоби виробництва для села. Підтримка інноваційно-інвестиційної діяльності щодо техніко-технологічного переозброєння сільського господарства, антимонопольне державне регулювання, розвиток елітного насінництва, збереження біосистеми – це те, що необхідно сьогодні. Щоб

успішно реалізувати цей принцип необхідний економічний механізм контролю над зацікавленістю і відповідальністю державних органів, чиновників і службовців, що виконують цю функцію підтримки. Для того, щоб цей принцип був застосований, потрібно впливати на кожен етап ланцюжка підкомплексу: селекцію і насінництво, обробіток зернових, його переробка в галузях промисловості і АПК, щоб забезпечити оцінку прямого (цільового) ефекту.

Варто наголосити на важливості принципу мотиваційної спрямованості державного регулювання і підтримки. Його реалізація потребує сформувати мотиваційні механізми переливу капіталу, впровадження екзогенних і пов'язаних з ним техногенних технологій виробництва, ефективної структури і ринкової інфраструктури АПК.

Стратегічним орієнтиром розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК і вирішення перспективних завдань для ефективного управління ним є високотехнологічний сегмент переробки зерна для цілей і потреб внутрішнього ринку. Таким шляхом підвищується конкурентоспроможність інших агропродовольчих підкомплексів країни, оскільки зернове господарство є високомультіплікативною галуззю, бо впливає на інші галузі, а саме визначає якість і рівень кормової бази тваринництва.

Такий підхід формує стимули для реалізації природно-економічного потенціалу виробництва зерна регіонів, які не володіють високим експортним потенціалом через географічні причини, і забезпечують його збут в регіонах для внутрішніх цілей. Відомо, що обсяг експортних потоків зріс, тому що спостерігається значне недоспоживання зерна на внутрішньому ринку через скорочення поголів'я худоби. Така тенденція впливає на структуру посівів на користь продовольчих і експортних видів зернових.

Тому розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК має здійснюватися за різними напрямками, а його досягнення і цільові індикатори не мають лімітуватися показниками величини експортних можливостей, обов'язково включаючи індикатори розвитку внутрішнього

ринку і вирішення проблеми виробництва дефіцитних і якісних видів зернових.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

3.1. Шляхи розвитку маркетингових каналів реалізації зерна

У взаємовідносинах зернопродуктового підкомплексу АПК є певні проблеми, які потребують нових нестандартних рішень на основі розробки нового механізму управління. Одним з важливих елементів цього механізму є маркетинг, на основі якого формується і розвивається аграрний ринок. Маркетинг в умовах ринку є основою стратегічного планування і управління, який на сьогодні, як дійовий інструмент агробізнесу, використовується недостатньо.

Загострення проблеми збуту та посилення конкуренції, необхідність в орієнтації на споживача все більше висувають потребу в збутовій та маркетинговій концепції діяльності кожного підприємства, в тому числі і сільськогосподарського. Однак, в сільському господарстві продовжує переважати продуктова та виробнича концепції, що викликано передусім дефіцитом сільськогосподарської продукції, невідповідністю її пропозиції існуючому попиту. Із-за причин фінансового та психологічного характеру досить повільно відбувається створення маркетингових служб на всіх рівнях економіки, не проводяться маркетингові дослідження, аграрні підприємства не виявляють зацікавленості в оригінальних маркетингових розробках, в кінці кінців не пропагується нагромаджений світовий досвід. Звідси, ефективної системи вітчизняного агромаркетингу не існує через несистемність та випадковість окремих досліджень, а це негативно впливає на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Формування відповідних маркетингових стратегій і особливостей маркетингової діяльності визначаються особливостями виробництва (спеціалізація господарства, обсяг виробництва продукції, виробничі зв'язки тощо) і споживання конкретного виду продукції, а в кожному підприємстві

вони мають ще і свій індивідуальний характер. Саме вони здійснюють вирішальний вплив на особливості аграрного маркетингу.

Тому, маркетингова діяльність та організація маркетингу господарств, які займаються товарним виробництвом зерна (нами розглядаються питання маркетингу у вузькому розумінні, тобто питання, пов'язані з маркетингом саме в сільському господарстві), а це також включає і розгляд ланок товаропросування продукції до споживача (транспортування, складування, зберігання, переробка, оптова та роздрібна торгівля) передбачає здійснення наступних маркетингових дій: здійснення аналізу ринку та виявлення існуючого і потенційного ринку покупців на продукцію шляхом комплексного вивчення стану ринку і перспектив його розвитку; аналіз чинників, що впливають на рівень купівельної спроможності агентів ринку; покращання якості продукції, підготовки її до продажу відповідно діючим стандартам, управління асортиментом продукції, оперативне реагування на зміни кон'юнктури ринку; вибір ефективних форм просування продукції на ринок, спеціальних методів реклами і стимулювання збуту, розробка каналів дистрибуції продукції в такий спосіб, щоб продукція була доступна в часі і місці найбільш бажаними покупцями; розробка відповідної системи цін, перевірка її ефективності та обґрунтування напрямів її вдосконалення; організація маркетингових служб та управління виробництвом; формування стратегічних маркетингових планів; забезпечення контролю і управління маркетингом.

Аналіз ситуації на вітчизняному ринку зерна свідчить про його слаборозвиненість та відсутність конкуренції, що зменшує вимоги до зерна як товару. В результаті, існуючий попит на зерно і продукти його переробки не ставлять перед їх виробниками особливих проблем щодо якості продукції, її відповідності певним вимогам споживачів, а це відволікає увагу виробників від формування відповідних параметрів якості зерна, що поставляється на ринок. Поряд з цим, підвищені вимоги існують в гуртових споживачів,

зокрема переробних підприємств, що і скеровує виробників до приділення все більшої уваги параметрам якості зерна.

Потрібно створити такі канали його розподілу, які б відповідали існуючій організаційній побудові сільського господарства. За цих умов товаровиробники користуються різноманітними маркетинговими каналами, які в певній мірі залежать від безпосереднього товаровиробника, розвитку ринкової інфраструктури тощо. Найважливішим елементом кожної моделі в реалізації зерна є перший етап в маркетинговому ланцюгу, а саме, контакт між виробником і особою, яка у нього купує продукцію. При цьому всі маркетингові канали умовно можна поділити на дві частини: канал, що пов'язує виробників з сферою переробки; канал, що пов'язує переробку продукції з сферою споживання.

Відповідно до наведеного може мати місце застосування декількох маркетингових каналів, пов'язаних із реалізацією зерна:

1) сільськогосподарський товаровиробник → безпосередній продаж (ринки, оптові ринки, реалізація з господарства, придорожна продаж, фірмова торгівля). Даний канал є найкоротшим, при якому виробник безпосередньо встановлює ціну, яку готовий заплатити споживач. Але обмеженість цього каналу обумовлена тим, що він використовується для реалізації невеликих партій товару і, як правило, для дрібних товаровиробників;

2) сільськогосподарський товаровиробник → посередник (заготівельні кооперативи, приватні організації тощо) → переробні підприємства. Цей канал придатний теж для дрібних товаровиробників, особливо особистих селянських господарств;

3) сільськогосподарський товаровиробник → переробні підприємства (державні, приватні, акціонерні). Даний тип маркетингового каналу також досить поширений, особливо для спеціалізованих господарств;

4) сільськогосподарський товаровиробник → заставні закупівлі → подальший продаж, переробка, експорт;

5) сільськогосподарський товаровиробник → біржова торгівля, гуртові ринки (ярмарки, оптові центри) → вторинний гурт, роздріб, переробка, експорт. Останні два канали є перспективними. Цілком очевидно, що переваги великих заготівельних організацій (включаючи переробні підприємства) базуються на тому, що вони мають в наявності великі виробничі потужності, відповідно налагоджені зв'язки. Тому і для товаровиробників даний канал є більш надійним. Можуть мати місце і інші маркетингові канали реалізації, адже у розвитку оптової і роздрібною торгівлі зберігаються і, очевидно, на найближчі роки збережуться негативні тенденції. Серед них: диспаритет цін, обмеженість фінансових ресурсів і кредитування, розширення реалізації продукції через бартерні угоди, збільшення обсягів реалізації продукції на стихійних ринках, зменшення товарообігу оптової торгівлі через відсутність відповідної інфраструктури та перехід населення і територій до самозабезпечення. Виробництво продукції в малих господарствах є низькоефективним, а тому вітчизняний товаровиробник виробляє дорогу продукцію і, як часто з'ясовується, не тієї якості, яку очікує ринок. Однією з суттєвих можливостей покращання економічної ситуації сільськогосподарських товаровиробників є їх добровільне об'єднання у формальні чи юридичні організації, що можливо здійснити на двох рівнях: на виробничому – у виробничі групи; на рівні дистрибуції виробленої продукції – у маркетингові групи.

Виробничі групи утворюють виключно виробники сільськогосподарської продукції і такими членами групи можуть бути фермерські господарства.

Організація виробничих груп передбачає наступні цілі для селян: спільне заключення контрактів на реалізацію великих партій продукції; здійснення спільних вкладів в оборотні засоби для поточного розвитку сільськогосподарського виробництва; формування спільних інвестицій, що не під силу одному товаровиробнику; організація колективної діяльності зі збереження і приготування продукції для реалізації (сортування, пакування

тощо); формування маркетингових каналів інтегрованих з переробниками продукції.

Реалізація таких цілей дасть можливість товаровиробникам мати наступне: нові можливості збуту через розширення цільового ринку; зниження затрат на виробництво продукції, зокрема собівартості одиниці продукції, шляхом спільної закупівлі засобів виробництва та одержання послуг; покращання технології виробництва продукції, відповідно її якості; підвищення рівня безпеки господарювання.

Формування виробничих груп приносить відповідну користь не тільки виробникам продукції, а й споживачам, як гуртовим, так і кінцевим, адже поступає продукція відповідної якості, регулярно та за нижчими цінами.

Створення виробничих груп потребує подолання як організаційно-економічних так і психологічних бар'єрів. До перших належать: дефіцит фінансових засобів для початку діяльності; складність укладання контрактів, оскільки для гуртових споживачів вигідніше мати справу з окремим виробником, диктуючи йому свої умови, передусім цінові; складність з пошуком пільгових кредитів для інвестиційної діяльності; відсутність серед селян осіб, які мають досвід у керівництві фірмою; відсутність чіткої регламентації ринку сільськогосподарської продукції тощо.

Створення таких груп вимагає перш за все юридичного оформлення у вигляді закону чи інших законодавчих актів, а також відповідної державної програми. В законодавчому документі повинні бути враховані наступні аспекти: хто може бути членом групи. Це можуть бути переважно фізичні і юридичні особи, які об'єднуються з метою пристосування до умов ринкового середовища; визначення основ, форм і передумов створення групи. Група повинна мати юридичний статус і може виступати у формі кооперативу, акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо. Група може бути утворена для виробництва і реалізації одного чи декількох видів продукції, працювати на основі статусу чи певної угоди, складатися з певної кількості членів, окремий з яких не

повинен мати більшої певної кількості голосів у зборах (раціональним вважається не більше 20% голосів); можливості групи з налагодження зв'язків з партнерами, одержання державної підтримки і пільг, створення спеціальних фондів тощо; особливості ведення економічної роботи, зокрема в частині організації обліку та висвітлення результатів роботи.

В цілому формування виробничих груп у вітчизняному аграрному секторі економіки вкрай необхідне, оскільки виражає економічні інтереси виробників, насамперед одержання спільної вигоди товаровиробниками.

Впровадження маркетингу у виробничу діяльність підприємств вимагає здійснення певних організаційних змін у побудові підприємств, створення відповідних відділів, внесення змін до статуту, навчання спеціалістів. Сама організація маркетингових служб повинна здійснюватись з врахуванням форм господарювання в сучасних умовах, розмірів аграрних підприємств. У великих аграрних формуваннях доцільним є створення спеціальних управлінських структур – служби маркетингу, а в малих – доцільно об'єднати ресурси для створення галузевих маркетингових центрів чи інших служб (консультативних тощо). У структурі управління маркетинговою службою доцільно створювати два функціональних відділи: стратегії маркетингу і збуту. Відповідно до існуючих служб в господарстві, перший відділ може бути створений на базі планово-економічного відділу, основні функції якого були б: аналіз, контроль, організація взаємодії всіх виробничо-збутових підрозділів, здійснення прогнозу кон'юнктури ринку і перспектив розвитку підприємства.

Призначення відділу збуту – організація реалізації продукції, матеріально-технічне постачання, збір інформації, прогноз кон'юнктури ринку, відомості про покупців, вивчення смаків та потреб споживачів, первинний аналіз та систематизація інформації, організація реклами, вивчення стандартів якості і нормативно-правових положень. Крім цього, організація маркетингової діяльності в підприємствах включає формування ефективної системи управління маркетингом, підбір спеціалістів, визначення

їх прав, обов'язків і відповідальності, встановлення взаємовідносин маркетингової служби з іншими підрозділами цього підприємства та з іншими підприємствами.

Оцінка перших кроків становлення маркетингових служб в сільському господарстві показує, що їх створення може відбуватися в декілька етапів: посилення ролі відділу збуту, надання їм функцій маркетингу, створення в рамках відділу збуту маркетингових підрозділів з наступним виділенням їх у самостійні підрозділи. В сучасну систему маркетингу включають виробників сільськогосподарської продукції, посередників, а також різні підприємства, орієнтовані на принципи маркетингу, організовані на районному і обласному рівнях. У цьому напрямі важливим є реорганізація діючих управлінь сільського господарства і продовольства в консультативно-маркетингові служби та створення і реорганізація дорадчих служб на інноваційній основі. Дрібнотоварний характер сільськогосподарського виробництва висуває потребу в організації ефективної маркетингової діяльності на обласному рівні. Головна стратегія такої діяльності полягає у впливі на регулювання ринку, раціональному збалансуванні попиту і пропозиції на основі взаємних інтересів виробників і споживачів сільськогосподарської продукції.

Вважаємо, що основними завданнями обласних маркетингових служб повинні бути: формування обласного продовольчого фонду; організація промоції сільськогосподарської продукції через виставки, ярмарки, аукціони тощо; регулювання ринку через укладання відповідних контрактів між виробником і споживачем сільськогосподарської продукції; створення інформаційної системи про кон'юнктуру ринку для всіх його суб'єктів; розробка системи стандартизації, сертифікації і контролю якості продукції; формування сітки дистрибуції сільськогосподарської продукції; організація проведення маркетингових досліджень.

Організація маркетингової діяльності неможлива без інформації, яка в ринковій системі займає вагоме місце, як для виробника сільськогосподарської продукції, так і для її споживача.

Виробникам сільськогосподарської продукції вона повинна сприяти: прийняттю рішень на етапі планування виробництва; приготуванні товару для реалізації; виборі покупця за допомогою цінової інформації; постачанню засобів виробництва тощо.

Покупцям така інформація повинна допомогти в забезпеченні сільськогосподарською продукцією як для споживання, так і для переробки.

Виробництво продукції в поодиноких товаровиробників ускладнює її збут, а також реалізацію маркетингових завдань. Розмах маркетингових дій окремого селянина досить обмежений і обумовлений специфічними рисами сільськогосподарського виробництва і його продукції, серед яких: сезонність виробництва продукції; швидкопсувний характер продукції, або необхідність тривалої обробки і доробки продукції до складування; невеликі одноразові партії товару, що пропонується на ринок; відсутність коштів для фінансування маркетингових програм. Більше того, поодинокий товаровиробник має обмежені можливості встановлення цін. Такі можливості виникають, коли селяни діють спільно, а при цьому збільшується їх частка в ринку і група має можливість здійснювати маркетингову діяльність і фінансувати її. Ефективність маркетингових груп буде залежати від наявності інформації про зміну попиту цін, коливання пропозиції, вимог споживачів.

Маркетингові групи можна визначити як суб'єкт, який виник з ініціативи сільськогосподарських товаровиробників з метою: визначення і концентрації пропозиції та стабілізації цін на рівні виробника для одного або декількох продуктів; запровадження серед членів наукових і практичних досягнень в галузі виробництва і маркетингу; продаж всієї продукції за посередництвом групи; застосування в межах групи спільної торгової політики.

Маркетингова група – це об'єднання виробників, які зобов'язуються продавати за посередництвом власної організації всю або частину виробленої продукції. В такій групі обов'язкова співдіяльність, співпраця, а не

суперництво чи конкуренція. Організація таких груп повинна бути скерована переважно на пристосування сільськогосподарського виробництва своїх членів до вимог ринку, а також до постійно змінюючих вимог і уподобань споживачів, а також спільного продажу для досягнення користі членами групи. Основними цілями маркетингової групи є: концентрація сільськогосподарської продукції шляхом надходження продукції від членів групи і формування більшої єдиної ринкової партії; спільне використання технічних засобів; поширення знань про стандартизацію сільськогосподарської продукції відповідно до вимог ринку; члени групи продають продукцію тільки в рамках організації; підвищення якості продукції; поліпшення і осучаснення методів і технологій виробництва сільськогосподарської продукції; пошук нових ринків збуту; укладання вигідних угод, торгових контрактів зі споживачами продукції; здійснення спільної маркетингової діяльності відповідно до прийнятої членами групи маркетингової стратегії; збільшення доходів членів маркетингової групи.

У маркетингових групах, які створюють селяни з метою кращої і вигіднішої реалізації своєї продукції є можливість змінити позицію на ринку і дохідну частину їх членів при умові, що: 1) ринкова сила або торгова позиція маркетингової групи може мати значне посилення в порівнянні з поодиноким товаровиробником; 2)затрати на маркетинг і продаж можуть бути знижені завдяки розширенню масштабу діяльності і співпраці членів в рамках маркетингової групи; 3) зростає частка виробників в торговій мережі шляхом підвищення доданої вартості реалізованої сільськогосподарської продукції [37].

У ряді країн такі групи створюються з ініціативи сітки гуртової та роздрібною торгівлі, в інших – завдяки діям і ініціативам органів влади. Все це обумовлено вимогами торговельних закладів в регулярному постачанні продукції високої якості і у відповідних великих партіях. Це під силу лише маркетинговим групам.

У сучасних умовах створення маркетингових груп може бути реалізовано на різних рівнях виробників. Особливості сучасної організації виробництва пов'язані із наявністю великої кількості дрібних товаровиробників, що і є основою формування таких груп. У першу чергу такі групи можуть бути створені в межах населеного пункту. Членами таких груп можуть бути окремі фермери, окремі селяни, а також фермери і селяни. Цілком імовірним є участь у цих групах і інших дрібних товаровиробників (сільськогосподарських підприємств).

Основним напрямом діяльності маркетингової групи в наших умовах є реалізація продукції, особливо переробним підприємствам, які очікують регулярного надходження продукції відповідної якості.

Чисельність членів групи не обмежується, але визначається одним селом або певним кущем. Слід зауважити, що маркетингові групи можуть не обмежуватись суто маркетинговою діяльністю. Вони можуть розвивати свою діяльність і в таких напрямках як закупівля предметів і засобів праці (насіння, кормів, добрив, обладнання тощо). Кожна група може об'єднувати лише виробників, які виробляють (не менше встановленого ліміту) кількість продукції. В групу можуть бути включені виробники іншої продукції, які є основою для даної галузі (наприклад насінницькі господарства чи кормодобувні), але вони повинні знаходитись поблизу одне від одного. Реалізацією продукції може займатися лідер такої групи, або особа, яка має найбільшу частку у виробництві даної продукції, чи визначена особа. Група може мати і відповідний штат, приміщення, а при потребі і наймати працівників на роботи. Для організації роботи маркетингової групи слід зібрати необхідну маркетингову інформацію на предмет постачальників засобів виробництва та заготівельників продукції. Для цього маркетингова група формує свій план діяльності. Маркетингова група може бути сформована і у виді кооперативу. При цьому кооператив гарантує своїм членам транспортні послуги і виконання всіх адміністративних функцій, фінансові послуги, вчасність постачання продукції, що зменшує її втрати.

Сільськогосподарські товаровиробники можуть отримувати дивіденди залежно від вартості обороту в кооперативі. Таким чином, учасники маркетингової групи можуть зосередити зусилля виключно на виробництві продукції, причому знати що, скільки і як виробляти.

Вважаємо, що вигоди членів від створення маркетингових груп наступні:

- виробники реалізують продукцію за вищими цінами, ніж одинокий виробник; зменшення матеріальних і трудових витрат, пов'язаних з реалізацією продукції і відповідно зниження комерційної собівартості;
- можливість одержання насіння, добрив та інших засобів виробництва за нижчими цінами, хоча би з огляду на оптову закупівлю їх;
- укладання довготермінових контрактів, що гарантує збут виробленої продукції;
- кращий доступ до кредитів та можливих дотацій з різних джерел;
- можливість спільних інвестицій в агропромислові формування, насамперед переробні;
- кращий доступ до поточної ринкової інформації;
- можливість обміну досвідом і навиками в конкретній галузі;
- спільне товаропросування продукції, можливість створення власної переробної бази або бази первинної доробки чи переробки;
- досягнення сильної позиції на ринку шляхом збільшення частки в ринку;
- взаємна співпраця і взаємодопомога в межах групи.

Правда слід зауважити, що маркетингові групи не відрізняються суттєво від існуючих можливих утворень в аграрному виробництві. Їх створення у вітчизняному аграрному секторі економіки вкрай необхідне, оскільки має на меті економічні інтереси товаровиробників, насамперед одержання спільної вигоди.

3.2. Напрямки активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі

Основна важлива функція зернопродуктового підкомплексу — це максимальне задоволення потреб населення в продукції, яка виготовляється із зерна. Також існують інші функції зернопродуктового підкомплексу:

- формування збалансованого ринку зернової продукції та сировини для переробної промисловості;
- повніше використання виробничих потенціалів у всіх сферах зернопродуктового підкомплексу АПК;
- підвищення конкурентоздатності сільського господарства та агропромислового комплексу на світовому ринку;
- скорочення витрат на стиках виробництво—транспортування—переробка—торгівля зерном.

Якнайбільш проблемними залишаються такі ланки зернопродуктового підкомплексу, як сільське господарство, особливо зернове господарство, і його нормальне функціонування (зокрема, забезпечення виробами машинобудування). Тому головна увага держави повинна спрямовуватись на вирішення проблем саме у цій сфері [7].

Перейти на інноваційний шлях розвитку складно, бо обумовлюється багатьма факторами. Фінансовий фактор на даний час є найактуальнішим, бо швидке впровадження інновацій потребує адекватної інвестиційної бази для проєкту. Коли є структурна криза, яка проявилась в проблемі пошуку «довгих грошей», основним джерелом стимулювання розвитку АПК України стає держава. Однак, щоб ефективно використовувались бюджетні кошти, потрібна грамотна комплексна аграрна політика в країні, а в розрізі проблем зернопродуктового підкомплексу — стратегії його розвитку.

На сучасному етапі економічного розвитку в переважній більшості галузей економіки не розроблені механізми комплексного впровадження

інновацій, що утруднює перехід економіки України на інноваційний тип розвитку.

Роль зернопродуктового підкомплексу зростає, як одного з основних елементів сільськогосподарської галузі. Тому необхідно застосувати комплекс напрямків інноваційної активності підприємств зернопродуктового підкомплексу, що має забезпечити інноваційний стрибок на кожному з етапів відтворювального ланцюжка підкомплексу.

Основу інноваційної діяльності кожного підприємства зернопродуктового підкомплексу становлять:

- 1) створення нових видів продуктів;
- 2) освоєння методів їх виробництва;
- 3) доставка готової продукції;
- 4) реалізація готової продукції [5].

Необхідно визначити своєрідність підходів і методів управління інноваційною діяльністю, поєднати різні типи інновацій, оскільки агропромислове виробництво є складним і специфічним.

Класифікація інновацій в сфері АПК з урахуванням характеру інноваційних процесів показана на рис. 3.1.

Зернопродуктовий підкомплекс в структурі АПК є своєрідною продуктовою вертикаллю, яка є ланцюжком видів діяльності, що технологічно сполучаються для організації виробничого процесу, починаючи від виробництва спеціалізованих засобів виробництва для певного продукту і закінчуючи реалізацією цього продукту населенню [9]. Отже, державне регулювання економіки АПК, і зокрема, зернопродуктового підкомплексу розглядатимемо, як економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також на виробничо-технічне обслуговування і його матеріально-технічне забезпечення.

Найважливіші напрямки державного регулювання зображено на рис. 3.2. варто відмітити, що цивілізаційна модель розвитку економіки держави

визначає оптимізацію механізму державного регулювання та саморегулювання ринкових відносин, що має розвиватися через попит і пропозицію, враховуючи конкуренцію на ринку зернових та продуктів переробки. Однією з серйозних форм інвестиційної діяльності є інноваційна діяльність, яка відбувається з метою впровадження досягнень НТП у виробництво і соціальну сферу, включаючи: випуск і поширення принципово нових видів техніки і технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; реалізацію дострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; розробку і впровадження нової ресурсощадної технології, що призначена для покращення соціального і екологічного становища.

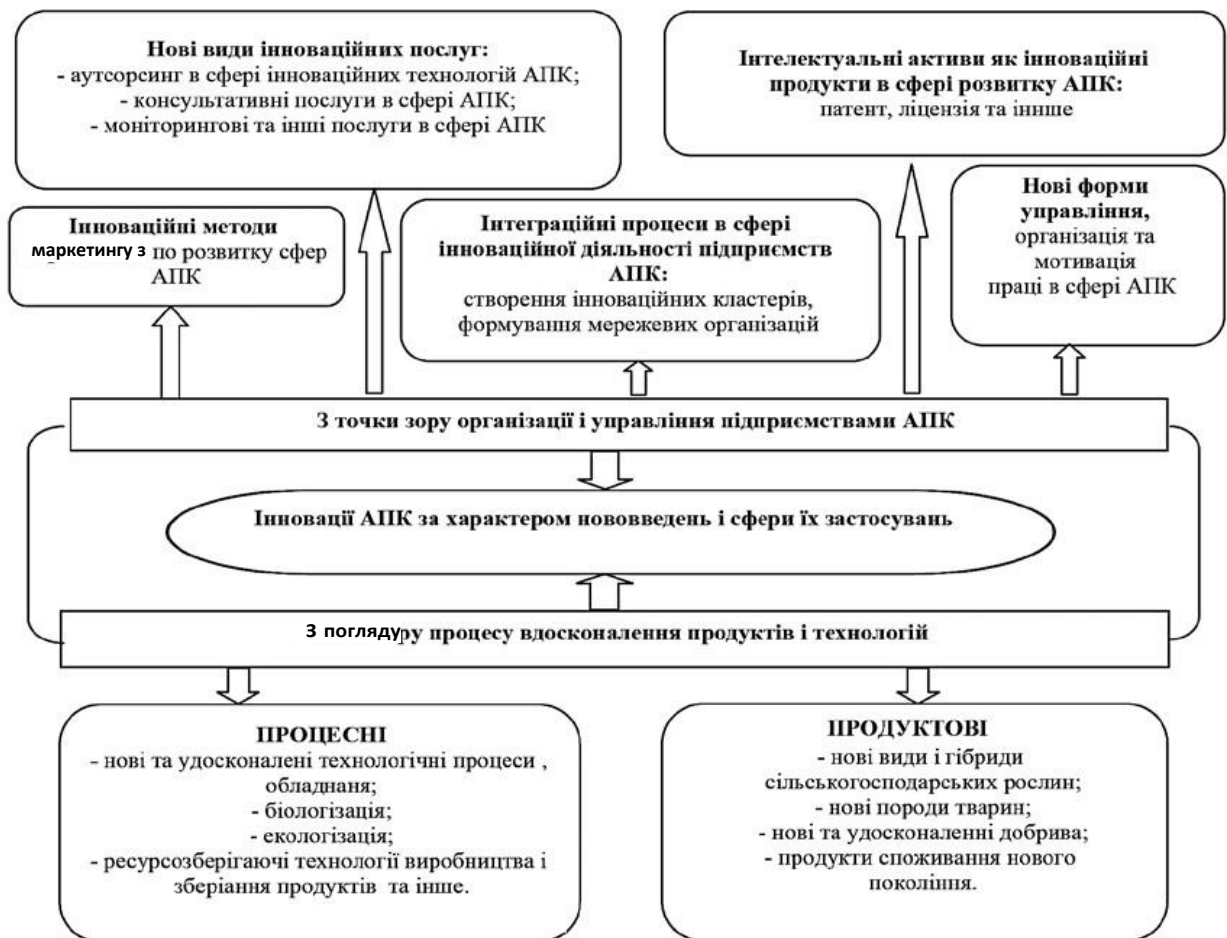

Рис. 3.1. Класифікація інновацій в зернопродуктовому АПК з врахуванням характеру інноваційних процесів

Джерело: розроблено на основі[6]

Для того, щоб була створена ефективна модель зернопродуктового підкомплексу, необхідно розвивати такі напрямки:

- покращення соціально-економічних відносин: що включатиме вирішення проблеми безробіття в селі протягом року; ріст якості життя; ріст заробітної плати; система перепідготовки та підготовки незайнятого населення; зростаюче бажання працювати в селі;
- запровадження технологій зі збереження ресурсів: що означає запровадження високоефективних методів використання добрив з використанням біологічних методів підвищення родючості ґрунту; оптимізація сівозміни; мінімальна обробка комбінованими посівними агрегатами;
- технічне оновлення, поповнення та модернізація на основі НТП: що включає виробництво та використання нового багатофункціонального енергоощадного обладнання для переробки; технічне обслуговування; створення необхідних умов для обслуговуючого персоналу;
- вдосконалення відносин: вибір найефективніших організаційно-правових форм бізнесу, нова система управління підприємством; організація раціонального використання матеріально-технічних ресурсів; оптимізація національних економічних відносин; системи планування та контролю; стимули для вдосконалення системи управління процесами та підвищення якості продукції;
- інвестиційна підтримка репродуктивних процесів: що забезпечить пошук ефективних джерел інвестицій, освоєння сфер раціоналізації використання; розрахунок ефективності вкладеного капіталу;
- покращення екологічних умов: екологічна безпека навколишнього середовища; виробництво екологічно чистої продукції, підвищення родючості ґрунту.

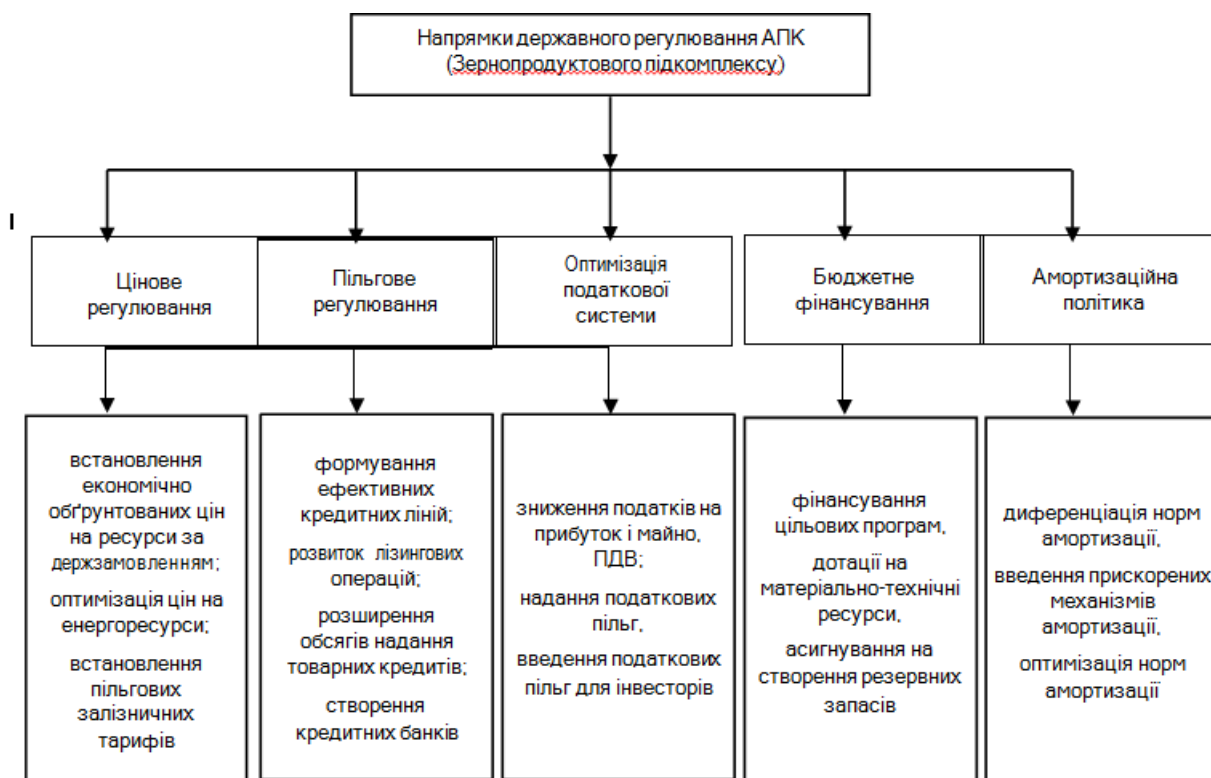

Рис. 3.2. Напрямки державного регулювання зернопродуктового підкомплексу АПК

Джерело: розроблено на основі[6]

Щоб ефективно функціонував зернопродуктовий підкомплекс, необхідно вдосконалити матеріально-технічну базу, провести її реконструкцію й оснащення сучасним технологічним устаткуванням, реалізувати високоефективні інвестиційні проекти на інноваційній основі.

Важливим фактором росту ефективності виробництва є поліпшення якості зернопродукції, що є вирішальною умовою її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Система продовольчого забезпечення залежить від вдосконалення організаційно-економічного механізму управління і регулювання. Даний організаційно-економічний механізм є комплексом взаємопов'язаних економічних важелів і методів впливу на виробництво, обмін, розподіл і споживання продуктів.

За допомогою економічного механізму, який здійснюється через регулювання цін, тарифів, митних ставок, фінансово-кредитну, податкову і

страхову політику, відбувається взаємодія між організаційними структурами продовольчої системи (господарюючими суб'єктами, органами управління).

Адаптація сільськогосподарської і переробної промисловості до нових умов їх функціонування, труднощі зі збутом продукції, недосконалість механізму ціноутворення, руйнування виробничого потенціалу галузей і соціальної сфери села, загострення економічної ситуації в результаті різкого зниження обсягів виробництва, переробки та реалізації продукції впливають на функціонування організаційно-економічного механізму в ринковій економіці. Варто наголосити, що зниження надходження сировини, що переробляється, низька ефективність виробництва переробних підприємств пов'язані не лише з падінням рівня виробництва сировини, а й зі змінами в системі його переробки, реалізації, відсутністю досвіду роботи в умовах ринку.

В рейтингу країн за рівнем інноваційного розвитку (Global Innovation Index 2019) Україна займає 47 місце, а лідирують в цьому рейтингу Швейцарія, Швеція, США, Данія, Німеччина, Нідерланди, Китай та ін. В цих країнах діють тисячі селекційних компаній, чия діяльність організована як напрямок бізнесу, що забезпечує йому високу ефективність через безперервність функціонування, застосування новітніх технологій, роботу багатьох перспективних вчених та інші фактори.

Низка системних проблем, що перешкоджають прискореному розвитку зернопродуктового підкомплексу на межі технологічного прориву в розвитку цивілізації, вимагає комплексного підходу до вирішення цих проблем на кожному етапі відтворювального ланцюжка. Логістичне забезпечення зернопродуктового підкомплексу в умовах зростання реалізації аграрного потенціалу країни має бути готовим до забезпечення безперебійного та якісного переміщення і зберігання зерна на шляху від виробника до покупця, що вимагає впровадження сучасних технологічних рішень і цифрових систем. Глобальна інтеграція ринків сприяє прискоренню цифрових процесів, до чого має бути адаптованим інформаційне та технологічне забезпечення

суб'єктів українського зернового ринку. Впровадження інноваційних технологій на етапі переробки в зернопродуктовому підкомплексі більше наближене до промислового виробництва, тому тут основний наголос повинен ставитися на розвиток роботизованих та інтелектуальних систем і на впровадження передових систем обліку, зберігання і переміщення сировини і готової продукції. В цілому, масштаб зернопродуктового підкомплексу визначає застосування специфічних для кожного елемента відтворювального ланцюжка видів інновацій, які відповідно до цього підходу систематизовані і показані на рис. 3.3.

Базу для механізму активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі повинні становити заходи регулювання на основі державних і економічних інструментів впливу, що доповнюють внутрішнє управління і є першоосновою організації всіх бізнес-процесів в умовах вільного ринку. Шляхи переходу до інноваційного типу господарювання в межах окремого бізнесу в певних випадках можуть зачіпати всі ланки відтворювального ланцюжка зернопродуктового підкомплексу АПК, адже лише одиниці підприємств в країні включають в себе весь відтворювальний ланцюжок від селекції і насінництва до кінцевої переробки та експорту зерна. До того ж, навіть найбільший бізнес дуже рідко може впливати на підкомплекс АПК, визначаючи напрям його розвитку, тим більше, враховуючи специфіку зернового ринку, що відрізняється великою кількістю суб'єктів і високою конкуренцією як виробників зерна, так і його переробників навіть на локальному ринку [11].

Отже, позиція держави і ефективність застосовуваних інструментів регулювання в цьому питанні має принципове значення. Їх потрібно ділити на дві групи. Перша група має загальний характер впливу на весь відтворювальний ланцюжок зернопродуктового підкомплексу АПК, утворюючи відповідні умови для функціонування всіх економічних суб'єктів ринку. Друга група застосовується спеціалізовано з урахуванням

особливостей і специфіки діяльності підприємств на кожному етапі відтворювального ланцюжка підкомплексу.

До загальних заходів впливу належать: забезпечення пільгово-фіскальної політики для суб'єктів зернопродуктового підкомплексу на різних етапах відтворювального ланцюжка, юридичний супровід інновацій в АПК, фінансово-кредитна та цінова політика держави, розвиток інфраструктури ринку інновацій та наукового і кадрового забезпечення. Для кожної ланки відтворювального ланцюжка зернопродуктового підкомплексу важливо намітити напрями активізації інноваційної діяльності. Пропонуються основні напрями активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі, які мають підтримуватися на державному рівні та відповідати провідній лінії розвитку галузі АПК і економіки в цілому.

Ключову роль необхідно відвести молодим і кваліфікованим фахівцям для роботи в аграрному виробництві, а також створенню для них мотивуючих стимулів не лише матеріальних, бо в умовах цифрової економіки багато залежить від кадрів, які здатні ефективно працювати з новими технологіями. Рівень трудового потенціалу визначає ефективність використання наявних ресурсів — це компонент, що визначає рівень інноваційної сприйнятливості [12].

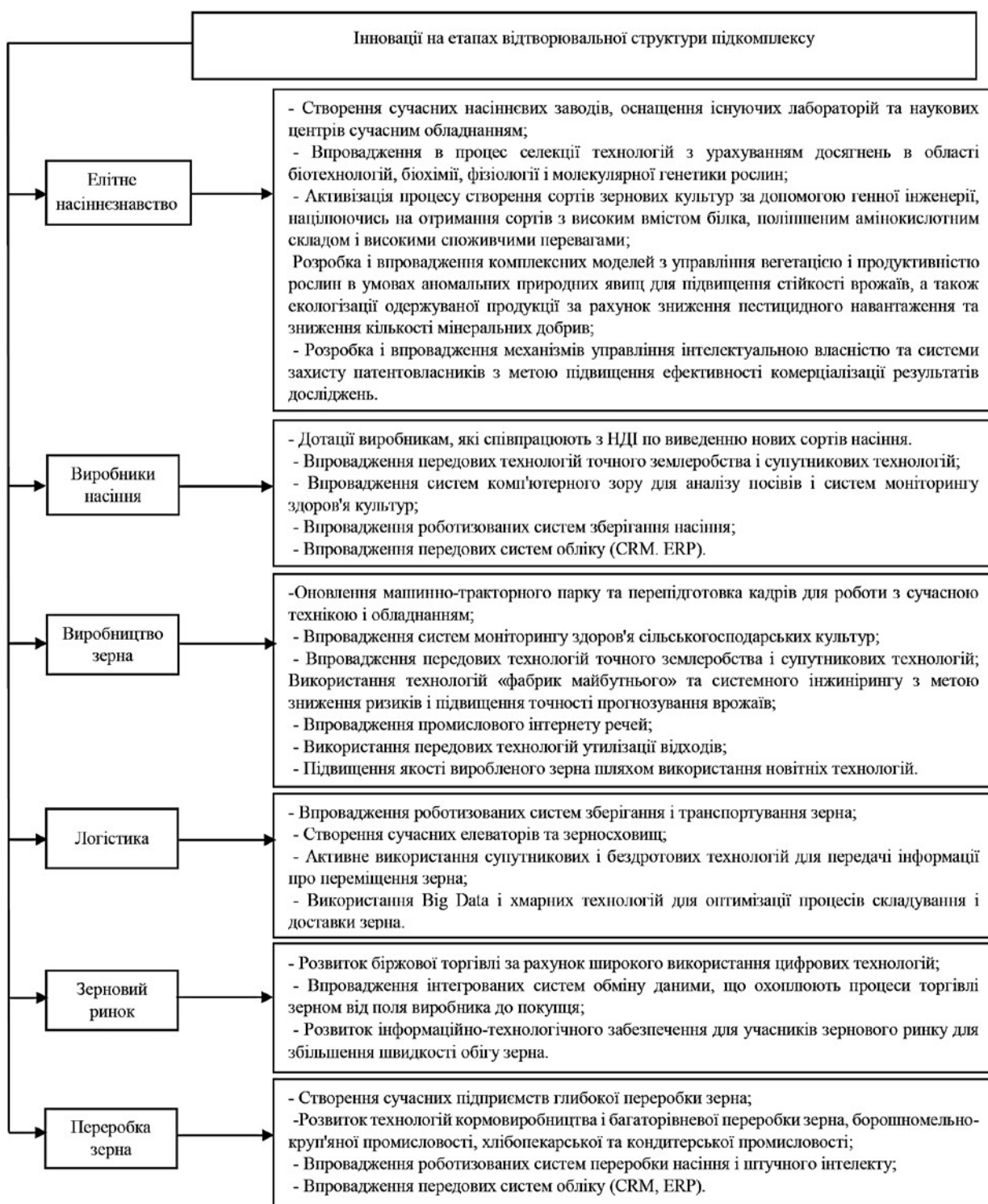

Рис 3.3 Напрями активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі АПК

Джерело: розроблено на основі [6]

Іншою головною основою системи ринкового регулювання інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу АПК є фіскальна система, що включає часткові пільги для підприємств, але це поки що не

сприяє серйозним зрушенням у розв'язанні цієї стратегічної задачі. Також фінансова система є важливим елементом інноваційно-інвестиційної моделі функціонування економіки країни, яка на сьогодні характеризується важкодоступністю кредитних ресурсів, а інвестиційна привабливість як і раніше, перебуває на невисокому рівні. Тому необхідно створити умови для залучення «довгих грошей» і доступ до кредитних ресурсів для суттєвого покращення ситуації, підтримки необхідного рівня інтенсивності поточної діяльності.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Аналіз стану і заходи поліпшення виробничої санітарії і гігієни праці

Проведення аналізу стану охорони праці в господарстві здійснюється для того, щоб виявити причини і чинники незадовільного стану безпеки виробництва, що значно чинять вплив на результати господарювання, а також на визначення методів покращення умов та охорони праці.

В господарстві діють відділ охорони праці та спеціалізовані комісії, які проводять оцінку рівня стану охорони праці в підрозділах за результатами регулярного контролю на підставі статистики травматизму, аналізу усунення порушень, виявлених під час попереднього контролю, зазначених у приписах інженерів охорони праці, органів нагляду та ін.

Щоб проаналізувати стан охорони праці варто застосувати як оцінні, так і аналітичні показники.

Поширеними оцінними показниками стану охорони праці варто відмітити традиційні коефіцієнти частоти (Кч.т) та тяжкості травматизму (Кт.т). Окрім цього, оцінюючи стан можуть використовуватися й оцінні показники:

-загальна кількість днів втрати працездатності по всіх нещасних випадках з урахуванням перехідних

– чисельність потерпілих в результаті нещасних випадків з втратою працездатності більш ніж на один робочий день (абсолютне число за даними статистики);

– відносні коефіцієнти частоти та тяжкості, що обчислюються як відношення та до базових завдань;

– коефіцієнт частоти смертельного травматизму;

Основні показники з охорони праці подано в таблиці 4.1

Таблиця 4.1. Основні показники з охорони праці в підприємствах Львівської області в 2020 р.

Показники	Умовні позначення	2018 р.	2019 р.	2020р.
Середньоспискове число працюючих	Пр	180	150	150
Витрати на спецодяг	Вс	1750	2310	2540
Витрати на спецхарчування	Вх	540	760	790
Витрати протипожежні	Вп	210	720	650
Кількість днів непрацездатності	Дн	450	410	500

Проаналізувавши дані таблиці, ми можемо сказати, що рівень стану охорони праці в господарствах є відповідний. Проте негативним є те, що в даному господарстві є велика кількість днів непрацездатності.

Для того, щоб покращити умови праці, необхідно врахувати всі види діяльності, які направлені на попередження, нейтралізацію або зменшення шкідливої дії небезпечних виробничих факторів на працівників господарства.

При щорічному фінансовому плануванні необхідно, щоб виділялися кошти на охорону праці, з ціллю зменшення небезпечних і шкідливих умов праці і запобігання нещасних випадків, захворювань та вдосконалення умов праці, що мало б підвищити ефективність виробництва.

Можемо відмітити недостатнє виділення коштів на охорону праці, що пов'язане з фінансовими проблемами та низькою рентабельністю господарства. Незначна сума виділених коштів не спроможна забезпечити помітне покращення стану охорони праці.

З метою формування безпечних умов праці необхідно провести ряд заходів через:

- забезпечення нормативного рівня показників виробничого середовища за елементами умов праці;

- захист працівників від впливу небезпечних та шкідливих виробничих факторів.

До показників ефективності заходів щодо поліпшення умов праці належать:

а) зміни стану умов праці:

- зміна кількості засобів виробництва, приведених у відповідність до вимог стандартів безпеки праці;

- покращення санітарно-гігієнічних показників;

- скорочення фізичних і нервово-психічних навантажень, у т.ч. монотонних умов праці;

- вдосконалення естетичних показників, раціональне поєднання робочих місць та впорядкування робочих приміщень і території;

б) соціальні результати заходів:

- збільшення кількості робочих місць, що відповідають нормативним вимогам;

- зниження рівня виробничого травматизму;

- зниження плинності кадрів через незадовільні умови праці

- зменшення кількості випадків професійної захворюваності;

- отримання задоволення від праці;

в) економічні результати заходів щодо поліпшення умов праці виражаються у вигляді економії за рахунок зменшення збитків внаслідок аварій, нещасних випадків і професійних захворювань у економіці в цілому та на кожному підприємстві. [11].

Дані про виконання заходів, передбачених угодою, заносимо в таблицю 4.2.

Таблиця 4.2. Заходи з охорони праці та витрати коштів в середньому по підприємствах Львівської області у 2020р.

№	Зміст заходів	Вартість робіт, грн.	Строки виконання заходів	Відповідальний за виконання заходів
1	придбання засобів індивідуального захисту	3150	протягом року	керівник підприємства
2	покращення проти пожежної безпеки	2010	протягом року	керівник підприємства
3	впровадження елементів нової технології	7120	протягом року	керівник підприємства
4	Виділено або використано коштів	12280,0	х	х

Для покращення умов праці в господарстві використовують різні джерела фінансування, а саме: власні кошти господарства, фінансові ресурси від продажу акцій, кредити, бюджетні кошти держави, благодійні внески тощо.

Внаслідок виконання заходів з охорони праці здійснюється відповідний соціальний і економічний ефект, який проявляється через підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів випуску продукції за рахунок раціонального використання номінального фонду робочого часу і основних виробничих фондів; а також зниження матеріальних затрат через травматизм і захворювання.

Для оцінки ефективності заходів з покращання умов і охорони праці потрібно порівняти наслідки травматизму у грошовому виразі, а також затрати на ці заходи до і після їх впровадження.

Таким чином, матеріальні витрати ($P_{T_{25}}$) в результаті впровадження типових заходів на охорону праці порівняно з існуючими (P_{T_d}) будуть меншими на відповідну суму.

Матеріальні витрати в результаті захворювань визначають за формулою:

$$P_L = 0,25 (Z_{CP} \cdot P_{P,дн.} + V_d \cdot P_{P,дн.}), \quad (4.1)$$

де 0,25 - коефіцієнт, який враховує питому вагу затрат праці, пов'язаних з несприятливими умовами праці в загальній вартості втрат через захворювання;

Z_{CP} - середня оплата листів непрацездатності за день, грн.;

$P_{P,дн.}$ - число робочих днів, втрачених в результаті захворювань, днів;

V_d - середньоденна вартість виробітку одного працівника, грн.

Для отримання початкових даних стосовно захворювань складають таблицю показників.

Як було зазначено, затрати праці внаслідок захворювань після впровадження типових номенклатурних заходів на охорону праці зменшуються приблизно на 25 %.

Економічний ефект заходів з покращання умов праці можна визначити за формулою:

$$E = P_d + C_L - K, \quad (4.2)$$

де P_d - додаткова продукція, випущена в результаті зниження виробничого травматизму і захворюваності, грн.;

C_L - кошти, зекономлені на оплату лікарняних листків у результаті зниження виробничого травматизму і захворюваності, грн.;

K - сума коштів, затрачених на заходи щодо попередження нещасних випадків і захворювань у фірмі, грн.

Таблиця 4.3. Показники матеріальних наслідків у результаті захворювань, пов'язаних із несприятливими умовами праці

Показник	Значення показника
Затрати праці в результаті захворювань, дні	50
Середньоденна зарплата одного працівника, грн.	480,21
Затрати на оплату лікарняних листків, грн.	24100,50
Середньоденна вартість виробітку одного працівника, грн.	490,4
Вартість недоданої продукції у результаті захворювання, грн..	24700,0

Величина K складається із суми витрат на протипожежні заходи, спецодяг, спеціальне харчування та інші витрати, пов'язані із заходами з покращання умов праці та іншими заходами з охорони праці.

Окупність вкладень (C , років) можна визначити за формулою:

$$C = K / E \quad (4.3)$$

Загальний стан охорони праці у господарстві можна вважати задовільним. Існуючий рівень травматизму та професійних захворювань при незначному фінансуванні заходів з охорони праці вказують на малоефективну організацію робіт щодо забезпечення відповідного рівня техніки безпеки, виробничої санітарії та пожежної безпеки на робочих місцях.

Таблиця 4.4. Економічна ефективність заходів з покращання охорони праці

Показники	Значення
Затрати праці в результаті виробничого травматизму і захворювань, дні	50
Затрати на оплату лікарняних листів	24100,50
Вартість недоданої продукції, грн.	24700,0
Матеріальні витрати в результаті захворювань і виробничого травматизму, грн.	48800,50
Економічна ефективність від впровадження заходів щодо покращання умов праці, грн.	10250,3
Сума коштів для покращання умов охорони праці, грн.	12280,0
Термін окупності вкладених капіталовкладень, роки	1,2

В господарстві важливим є збільшення фінансування на охорону праці, покращення стану охорони праці при використанні наявних у господарстві засобів, забезпечення на належному рівні трудової дисципліни.

4.2. Пожежна безпека

В господарстві роботою, що стосується організації і забезпечення пожежної безпеки, займається керівник, а в цехах, відділах, дільницях відповідні керівники цих підрозділів.

Створюється в кожному господарстві постійно діюча пожежно-технічна комісія, яку очолює головний інженер підприємства. До функцій комісії відносять: проведення пожежно-технічного обстеження цехів, дільниць підприємства, визначення заходів щодо зниження пожежної небезпеки деяких технологічних процесів та пожежної безпеки виробничих приміщень, обладнання, складів і цілого господарства загалом.

Слід відмітити, що пожежна охорона господарства є забезпечена добровільною пожежною дружиною (ДПД) і бойовими розрахунками в

цехах, відділах, змінах, які ведуться службовцями та інженерно-технічними працівниками. При влаштуванні на роботу з робітниками та інженерно-технічними працівниками проводять вступний загальний інструктаж з пожежної безпеки в господарстві. Керівник здійснює первинний інструктаж безпосередньо на робочому місці і показує прийоми праці, які забезпечують пожежну і вибухову безпеку. Ті робітники, які пов'язані з пожежонебезпечними речовинами і матеріалами, повинні пройти додатково навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму з подальшою перевіркою знань.

Пожежною охороною підприємств контролюють органи Державного пожежного нагляду, Головного управління пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України, відділи Державного пожежного нагляду, відділи внутрішніх справ, виконавчі комітети міських, районних Рад народних депутатів, частини пожежної охорони міст, селищ міського типу і районних центрів.

До функцій, які здійснює Державний пожежний, нагляд можна віднести:

- розробка рекомендацій з протипожежного захисту об'єктів народного господарства і сприяє їх реалізації;
- контроль забезпечення об'єктів народного господарства і населених пунктів коштами на протипожежний захист, пожежною технікою і дотримання правил і норм пожежної безпеки;
- розробка правил пожежної безпеки будівель, споруд із зацікавленими організаціями;
- контроль за виконанням протипожежних вимог проектними та будівельними організаціями;
- підготовка висновків згідно з проектами стандартів, що утверджують вимоги пожежної безпеки, а стандартів і технічних умов на пожежну техніку;
- прийняття в експлуатацію підприємств, будівель і споруд;

- участь у вирішенні питань організації пожежної охорони об'єктів народного господарства;

На керівників служби господарства покладено організацію і проведення пожежно-профілактичних заходів, а також контроль за їх дотриманням до їх обов'язків відносять:

- встановлення відповідного протипожежного режиму на кожному об'єкті служби і слідкування за суворим його дотриманням всіма працівниками служби;

- запровадження заходів, що стосуються ліквідації виявлених недоліків з пожежної безпеки;

- проведення постійної роботи з роз'яснення питань пожежної безпеки.

4.3 Обґрунтування організаційно - технічних рекомендацій з охорони праці

Охорона праці керується великою кількістю нормативно - правових актів. Нормативно - правові акти про охорону праці – це правила, стандарти, регламенти, норми, інструкції, положення, та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

Технічні заходи – технічні засоби, що забезпечують безпечні і нешкідливі умови праці, та пов'язані з впровадженням нового обладнання, пристроїв і приладів безпеки і безпечною експлуатацією засобів виробництва.

До організаційних заходів слід віднести:

- перевірка технічного стану обладнання, інструментів, будівель і споруд;

- контроль за обладнанням підвищеної небезпеки;

- нагляд за дотриманням вимог нормативних документів з охорони праці;

- навчання з питань охорони праці і проведення інструктажів робітників підприємства;

- нагляд за виконанням технологічного процесу відповідно до вимог охорони праці;
- підтримка працівників засобами індивідуального та колективного захисту;
- забезпечення знаками безпеки, плакатами. [11].

У сільськогосподарських підприємствах проводять низку відповідних технічних заходів, що забезпечують безпечні і нешкідливі умови праці, та пов'язані з впровадженням нового обладнання, пристроїв і приладів безпеки і безпечною експлуатацією засобів виробництва.

В господарствах пропонується проводити такі заходи щодо вдосконалення охорони праці:

- перевірка технічного стану обладнання, інструментів, будівель і споруд;
- спостереження за обладнанням підвищеної небезпеки;
- контроль за виконанням вимог нормативних документів з охорони праці;
- перевірка виконання технологічного процесу, щодо вимог охорони праці;
- проведення навчання, перевірка знань, що стосуються питань охорони праці та інструктажів робітників господарства;

У сільськогосподарських підприємствах керівник розраховує потреби засобів індивідуального захисту за такою схемою.

1). Ознайомлюється з інструкцією і нормами безкоштовної видачі спецодягу, спецвзуття і запобіжних пристроїв, а також з документацією щодо їх замовлення і видачі.

2). Відповідно до галузевих норм видачі спецодягу, спецвзуття і запобіжних пристроїв з каталогів вибирає для відповідного переліку професій засоби захисту.

3). Розраховує необхідну кількість індивідуальних засобів захисту (для галузей і робочих місць за виданим завданням).

Необхідну кількість спецодягу та інших засобів захисту визначають за формулою:

$$n = \frac{12P}{Cn} \cdot N_{бу}, \text{ де}$$

де P - середньоспискова кількість працівників по кожній професії, або зайнятих на шкідливих умовах робіт;

12 - кількість місяців;

Cn - період носки засобів індивідуального захисту;

N_{бу} - наявність додатних засобів захисту (N_{бу} = 25 %).

4.4. Інструкція з охорони праці під час хімічного захисту рослин

У сільськогосподарських підприємствах дотримуються таких інструкції під час виконання робіт з пестицидами, з протруювання зерна, яка включає загальні вимоги перед початком роботи, загальні під час роботи, загальні вимоги безпеки в аварійних ситуаціях та загальні вимоги безпеки після закінчення робіт.

Загальні положення:

- інструкція включає правила безпеки під час приготуванні розчинів з пестицидами та агрохімікатами, при ручній обробці рослин, під час використання отруєних принад, протруювання і зберігання протруєного насіння;

- особи, які пройшли медичний огляд, спеціальну підготовку та мають відповідні посвідчення, допускаються до виконання робіт із пестицидами ;

- вагітних жінок, жінок-годувальниць, осіб пенсійного віку, молодше 18 років, а також ті, що мають медичні протипоказання не допускають до роботи з агрохімікатами;

- що стосується температурного режиму роботу з пестицидами необхідно здійснювати при температурі не вище + 24°C;

- працівникам, які працюють із пестицидами й агрохімікатами, видаються посвідчення для роботи з пестицидами й агрохімікатами, медичну книжку й наряд на виконання робіт, і вони повинні пред'являти їх представникам державного нагляду та відомчого контролю.

Перед виконанням робіт необхідно дотримуватись таких вимог:

- виконання тільки тієї роботи, яка доручена відповідним нарядом (крім екстремальних та аварійних ситуацій), недопускання до робочого місця сторонніх людей;

- погодження з безпосереднім керівництвом робіт з чітким визначенням меж робочої зони;

- початок роботи у спецодязі, без пошкоджень,

- перевірка наявності засобів індивідуального захисту (ЗІЗ);

- огляд засобів індивідуального захисту (ЗІЗ) для переконання, що вони без пошкоджень.

До ЗІЗ входять: спецодяг, спецвзуття, рукавиці, рукавички гумові, захисні окуляри, респіратори або протигази.

Дії при виконанні робіт із пестицидами та агрохімікатами:

- використання спецодягу при контакті з розчинами пестицидів і агрохімікатів, виготовлений з спеціальних тканин, з одночасним використанням додаткових засобів індивідуального захисту шкіри

- заборона розпочинати роботу в голодному стані, у стані алкогольного, наркотичного або медикаментозного сп'яніння, у хворобливому або стомленому стані;

- ознайомлення з відпочинковою зоною;

- контроль самопочуття;

- дотримання вимог особистої гігієни під час роботи з пестицидами;

- заборона споживання їжі, пиття, куріння при роботі з пестицидами.

Протруєння і зберігання протруєного насіння:

1. Використання вентиляції при протруєванні насіння у приміщенні;

2. Протруювання насіння тільки на агрегатах і в машинах заводського виробництва (АПЗ-10, АПС-4 А, ПС-10, ПСШ-5, “Мобитокс-Супер”, “Гуматокс С” тощо), які не вібрують та не розсіюють пестициди в атмосферу.

3. Контроль за роботою зерноавантажувача, недопускання перевантаження бункера протруювача насінням.

4. Зупинка протруювача при зависанні насіння або пестицидів з плівкоутворюючими препаратами в бункерах і усунення зависання..

5. Проведення вологого протруювання посівного матеріалу з використанням плівкоутворюючих препаратів. Не допускайте сухого протруювання.

6. Завантаження протруєного насіння в щільні мішки з міцних матеріалів, на яких повинен бути напис стійкою фарбою “ОТРУЙНЕ” або “ПРОТРУЄНО”.

7. Недопускання пересипання розфасованого протруєного насіння в іншу тару.

ВИСНОВКИ

Стратегічним сектором природно-економічного продовольчого комплексу України є зернопродуктовий підкомплекс, базою формування якого є зернове господарство.

Економічна ситуація в зернопродуктовому підкомплексі АПК залишається досить складною, що і визначає актуальність роботи.

Виробництво зерна характеризується динамічним розвитком — зростає врожайність культур, підтримуються обсяги посівних площ під зерновими. Варто відмітити негативні тенденції у 2015-2020 років щодо скорочення посівних площ, зайнятих під гречкою, ячменем, вівсом.

Високих показників урожайності ранніх зернових культур досягли на Львівщині у ПП «Західний Буг», ТзОВ «КПК Агроінвест», ПП «Агрофірма Дзвони», ФГ «Сяйво-Стрий», ПАФ «Білий Стік».

Посівні площі під зерновими і зернобобовими культурами займають найбільшу питому вагу в структурі посівних площ у 2020 році. Частка сільськогосподарських підприємств в загальній структурі виробництва цих культур в 2020 році перевищила частку господарств населення в загальній структурі виробництва зернових і зернобобових культур.

У 2020 році валовий збір зернових дещо зріс, однак це відбулося завдяки стрімкому росту кукурудзи на зерно більше, ніж вдвічі, а також жита.

В 2020 році обсяг реалізованої зернопродукції знизився у порівнянні з 2015 роком. Суттєво знизилась реалізація вівса, гречки. Загалом реалізація зернових та зернобобових культур знизилась майже на 20%. Треба відмітити ріст цін в 2020 році на зернові культури в середньому на 60% порівняно з 2015 роком.

Львівська область у 2020 році експортувала зернових культур на суму 281млн 332 тис. доларів США. Найбільшими покупцями нашої зернової продукції були: Китай, Єгипет, Саудівська Аравія.

З метою ж регулювання зернового ринку держава повинна ширше використовувати такі види цін: гарантовані ціни – при закупівлі зерна для державних потреб; заставні ціни – при здійсненні заставних операцій із зерном; орієнтовні ціни - для орієнтації виробників зерна та інших учасників зернового ринку про можливий рівень і динаміку цін на зерно; мінімальні та максимальні інтервенційні ціни на зерно – при проведенні закупівельних і товарних інтервенцій.

Низка системних проблем, що перешкоджають прискореному розвитку зернопродуктового підкомплексу на межі технологічного прориву в розвитку цивілізації, вимагає комплексного підходу до вирішення цих проблем на кожному етапі відтворювального ланцюжка. Логістичне забезпечення зернопродуктового підкомплексу в умовах зростання реалізації аграрного потенціалу країни має бути готовим до забезпечення безперебійного та якісного переміщення і зберігання зерна на шляху від виробника до покупця, що вимагає впровадження сучасних технологічних рішень і цифрових систем. Глобальна інтеграція ринків сприяє прискоренню цифрових процесів, до чого має бути адаптованим інформаційне та технологічне забезпечення суб'єктів українського зернового ринку. Впровадження інноваційних технологій на етапі переробки в зернопродуктовому підкомплексі більше наближене до промислового виробництва, тому тут основний наголос повинен ставитися на розвиток роботизованих та інтелектуальних систем і на впровадження передових систем обліку, зберігання і переміщення сировини і готової продукції. Масштаб зернопродуктового підкомплексу визначає застосування специфічних для кожного елемента відтворювального ланцюжка видів інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В.О. Результативність функціонування складних економічних систем аграрного спрямування. Монографія. Вінниця. ВНАУ. 2017. 168 с.
2. Васильківський Д. М. Процес аналізу та оцінки ризиків підприємств зернопродуктового під комплексу. Вісник ХНАУ. Серія Економічні науки, № 2, с. 37-46, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2018_2_7
3. Васильців Т.Г. Формування інституційного середовища як передумова зниження рівня трансакційних витрат підприємництва в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» ; відп. ред. В.С. Кравців. Львів, 2015. Вип. 1(111). С. 117–121
4. Галенко О.І. Формування зернопродуктового кластера в Південному регіоні. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). Т. 1. Полтава : ПДАА. 2013. С. 61–67.
5. Гуменюк Ю. В. Організаційно-економічний механізм функціонування зернопродуктового під комплексу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, № 3, с. 71-77, 2019
6. Гуменюк Ю. В., Бурлака С. А., Галушак Д. О. Напрямки активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі України. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2020. № 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.31649/1997-9266-2020-153-6-25-37>
7. Грідін О. В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. Актуальні проблеми інноваційної економіки, № 1, с. 21-27, 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_1_6

8. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ. 2015. Вип. 161. С. 136-144.
9. Гуторов А.О. Вертикально інтегровані структури у сільському господарстві: економічні засади формування та розвитку. Економіка і прогнозування. 2011. № 1. С. 120–130.
10. Дацій Н. В. Економічний зміст інноваційної діяльності в сільському господарстві. Агросвіт. № 18, с. 10, вересень 2008 р.
11. Дем'яненко С.І. До питання про стратегію розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2014. № 1. С.19.
12. Капталан С.М. Теоретичні проблеми інтеграції в агропромисловому комплексі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 12. С. 259–264
13. Кваша С.М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. Економіка АПК. 2013. № 3. С. 16-24.
14. Колодійчук В. А. Концептуальна модель оптимізації логістичної системи у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Економіка АПК, № 5, с. 60-65, 2016. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_5_10 [6]
15. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. Економічний часопис-XXI. 2014. № 9-10(1). С. 45-48.
16. Кондратюк О. І. Проблеми та напрями розвитку зернопродуктового підкомплексу в сучасних умовах. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка, т. 20, вип. 1(2). с. 64-68, 2015.
17. Мазур Г.О. Ринкові інтегровані форми територіально-виробничої організації регіонального АПК та їх результативність. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 3. Том 2. С. 168–173.

- 18.Манжура О.В. Інтеграційні процеси у сільськогосподарській кооперації України. Менеджер. 2014. № 1 (67). С. 21-24.
- 19.Мельник Л.Л. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання. Агросвіт. 2013. № 4. С. 13-19
- 20.М'ягих І.М. Проблеми формування інтегрованих бізнес-структур (ІБС). Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. №37. С. 66–70.
- 21.Нестерчук Ю.О., Новицький І.В. Роль інтеграції в процесі забезпечення пропорційного й збалансованого розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. № 2. 2019.
- 22.Новицький І. В. Аналітична оцінка потенційних можливостей зростання конкурентоспроможності та інтеграційної активності підприємств зернопродуктового підкомплексу. Агросвіт. № 9, с. 45-51, 2018.
- 23.Олійник О.О. Соціально-економічна природа становлення і розвитку агрохолдингів. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 3 (19). С. 106–109.
- 24.Остапчук С.М. Сутність та соціально-економічна значимість земельного капіталу в аграрній галузі. Економіка: реалії часу. 2014. №2(12). С. 165–174.
- 25.Парубок Н.В. Розвиток інтеграційних процесів у продуктивних підкомплексах АПК. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 12. Частина 2. 2015. С. 52–55.
- 26.Пілявський В.І. Агропромислова інтеграція: види та організаційно-правові форми. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 2. Том 1. 2011. С. 207–214.
- 27.Пехов В. А. Спеціалізація аграрних підприємств в зернопродуктовому підкомплексі. Економіка АПК, № 3, с. 87-92, 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_3_15

- 28.Пехов В. А.Концепція сутності і змістовні характеристики дефініції "зернопродуктовий підкомплекс" в теорії агроекономічних відносин. Продовольчі ресурси,. № 5. с. 211-214, 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2015_5_31
- 29.Перебийніс В. І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія. Полтава : ПУЕТ. 2012. 279 с
- 30.Пилипенко К.А. Вдосконалення структури та підвищення конкурентоспроможності зернового виробництва. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. 2011. Випуск 2. Том 1. С. 202-207.
- 31.Плотнікова М.Ф. Аналіз хлібопродуктового підкомплексу в регіоні. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2006. –Вип. 1 (33). С. 55–64.
- 32.Погріщук Б. В.Інноваційна модель розвитку зернопродуктового підкомплексу України,» Агросвіт, № 16, с. 11-15, 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2009_16_4
- 33.Романишин С.Б. Горизонтальна інтеграція дрібних сільськогосподарських виробників. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.2. С. 281–287.
- 34.Саблук П. Т.Стан і напрями розвитку аграрної реформи,» Економіка АПК. № 2 с. 10-17, 2015
- 35.Світовий О. М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості. Економіка АПК. № 2, с. 52-58, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_2_9
- 36.Скопенко Н.С. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць. К.: НАУ, 2010. Вип. 25. С. 179–184.
- 37.Сливінська О.Б. Методичні підходи до аналізу економічної ефективності

інноваційно-інвестиційної діяльності зерновиробництва. Агросвіт. 2015. № 9. С. 22-26.

38. Статистичний збірник Сільське господарство Львівської області/за редакцією Г.М. Корисько Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2021. 183с.
39. Черевко Г. В. та ін. Економіка зернопродуктового комплексу АПК. Львів: Українські технології. 2000. 198 с.
40. Черненко К.С. Особливості функціонування зернопереробного підкомплексу в Україні. Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». Вип. 4 (52). 2012. С. 50–54.
41. Шпичак О.М., Боднар О.В. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. Економіка АПК. 2013. № 10. С. 5-15.
42. Шпичак О. М. Оптимізація ринку зерна та її результативність / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // Моніторинг біржового ринку. 2014. № 2. – С. 22-28.
43. Яремчук Н.В. Методика оцінки ефективності управлінської діяльності в системі підприємств зернопродуктового підкомплексу. Ефективна економіка. 2013. № 12. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2636>

